

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

**ÖZEL ADLAR TEORİLERİ IŞIĞINDA “ALLAH”
ADINA DAİR BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve YAVUZ

BURSA – 2017

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

**ÖZEL ADLAR TEORİLERİ İŞİĞİNDA “ALLAH”
ADINA DAİR BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve YAVUZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Zeki ÖZCAN

BURSA – 2017

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Felsefesi Bilim Dalı'nda, 701421055 numaralı Merve YAVUZ'un hazırladığı "Özel Adlar Teorileri Işığında Allah Adına Dair Bir İnceleme" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, ...günü ..... saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı/başarısız olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

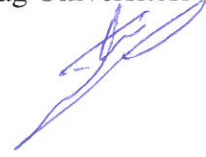
Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı

Prof. Dr. Zeki ÖZCAN
Uludağ Üniversitesi

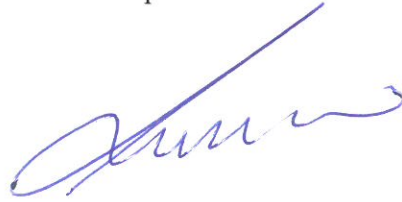
Üye

Prof. Dr. İsmail ÇETİN
Uludağ Üniversitesi

Üye

Yrd. Doç. Dr. Ergin ÖGCEM
Dumlupınar Üniversitesi

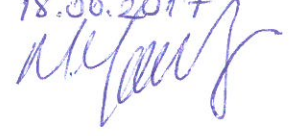
21.10.2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum “Özel Adlar Teorileri Işığında Allah Adına Dair Bir İnceleme ” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

18.06.2017

Adı Soyadı:	Merve Yavuz
Öğrenci No:	701421055
Anabilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	Din Felsefesi Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 18/06/2017

Tez Başlığı / Konusu: "Özel Adlar Teorileri Işığında Allah Adına Dair Bir İnceleme"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 53 sayfalık kısmına ilişkin, 18/06/2017 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
18.06.2017

Adı Soyadı: Merve YAVUZ
Öğrenci No: 701421055
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı: Din Felsefesi Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
18.06.2017
Prof. Dr. Zeki ÖZCAN

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Merve YAVUZ
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Felsefesi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: x+65
Mezuniyet Tarihi	: .../.../2017
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Zeki ÖZCAN

ÖZEL ADLAR TEORİLERİ İŞİĞINDA “ALLAH” ADINA DAİR BİR İNCELEME

Din felsefesinde din dili, mantıkçı pozitivistlerin geliştirdikleri doğrulanabilirlik ilkesi ile birlikte problematik hale gelmiştir. Söz konusu ilke metafizik önermeleri olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda din dilinin kognitif statüsü tartışılmış, dini önermelerin anlamlılığı sorgulanmıştır. Ancak din dilinde sadece dini önermelerin anlamlı olup olmaması ile değil, aynı zamanda din dilinde başarılı bir referansın imkânı da tartışılmıştır. Bu anlamda çalışmamızın amacı, dil felsefesinde ortaya konan referans görüşlerini din dili bağlamında analiz etmektir. Referans problemi, dil felsefesinde özel adların semantik bir içeriğe sahip olmaları ve göndergelerinin nasıl belirleneceği bağlamında tartışılmaktadır. Bu çerçevede ortaya konan betimleyici referans, nedensel referans ve gündelik dilde referans görüşleri, din dilinde kullanılan referans ifadelerinin lengüistik konumu ile ilgili yeni perspektifler sunmaktadır. Din dilinde kullanılan Allah, Yahova, Tanrı gibi referans ifadeleri, özel ad mıdır? Söz konusu referans ifadelerinin semantik bir anlamı var mıdır? Çalışmamızda bu soruların cevaplarını vermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler:

Din Dili, Özel Ad, Katı Belirtici, Kripke, Referans

ABSTRACT

Name and Surname : Merve YAVUZ
University : Uludağ University
Institution : Social Sciences Institution
Field : Philosophy and Religious Studies
Branch : Philosophy of Religion
Degree Awarded : Master
Page Number : x+65
Degree Date : .../.../2017
Supervisor : Prof. Dr. Zeki ÖZCAN

A REVIEW ON THE NAME OF ‘ALLAH’ IN LIGHT OF THE THEORIES OF PROPER NAMES

Religious language has problematised with verification criteria which developed by logical positivist in philosophy of religion. As mentioned criteria has effected metaphysical propositions negatively. In this context, the cognitive status of religious language and the meaningfulness of religious propositions have been examined. In religious language, however, not only meaningfulness of religious propositions but also a possibility of succesful reference have been questioned. What we aim to do with our thesis is to analyze the reference views which tackle in philosophy of language in terms of religious language. The problem of reference has been questioned in the context the proper names that have semantic content and how determine the referent. Descriptivist account of reference, the causal theory of reference and the ordinary language of reference offer new perspectives for linguistic status of reference expressions that used in religious language. Are the names such as Allah, Yahova, God that used in religious language, proper names? Does reference expressions above mentioned have any semantic meaning? We try to seek answers of these quesitons in our thesis.

Key Words:

Religious Language, Proper Name, Rigid Designator, Kripke, Reference

ÖNSÖZ

Analitik felsefe 20.yy'da dilsel analizlere dayanan felsefi çabaları konu edinmektedir. Analitik felsefenin temel özelliği felsefi problemleri lengüistik analizler yoluyla çözmektir. Bu bağlamda Frege'nin ve Russell'ın felsefi problemlere dilsel açıdan ele alması dil felsefesinin zemini hazırlamıştır. Günümüzde dil felsefesinin temel tartışma meselelerinden biri de özel adlar ve referans problemidir.

Dil filozofları, referans problemi bağlamında farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Frege ve Russell'ın ileri sürdüğü betimleyici referansa göre, özel adlar semantik bir anlama sahiptir; bu anlam vasıtası ile referansta bulunur. Kripke'nin ileri sürdüğü nedensel referans ise betimleyici referansın iddiasını reddeder; özel adların göndermeleri ilk adlandırmaya dayanan nedensel zincir yoluyla belirlendiğini iddia eder. Gündelik dil dil filozofları Searle ve Strawson ise referansı söz edimleri ve kullanım çerçevesinde ele alıp temellendirir. Dil felsefesinde ortaya konan bu görüşler din dilinde kullanılan dini ifadelerin referansı açısından önemlidir. Çalışmamızda söz konusu referans görüşlerini din diline etkileri açısından analiz etmeye ve Allah, Tanrı gibi din felsefesinde kullanılan referans ifadelerinin lengüistik konumunu belirlemeye çalıştık.

Bu amaçlar doğrultusunda çalışmanın başlangıcından bitimine kadar desteklerini gördüğüm kişilere teşekkürü borç bilirim. Öncelikle konunun belirlenmesinden itibaren çalışmamın her aşamasında desteğini, yardımını ve sabrını esirgemeyen, beni bu alanda yetiştiren danışman hocam Prof. Dr. Zeki ÖZCAN'a teşekkür etmeliyim. Lisans ve yüksek lisans döneminde engin bilgilerinden yararlandığım kıymetli hocam Prof. Dr. İsmail ÇETİN'e ve kıymetli jüri üyesi Yrd. Doç. Dr. Ergin ÖGCEM'e değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca çalışma süresince birçok açıdan desteklerini gördüğüm meslektaşlarım Arş. Gör. Fatma Seda ŞENGÜL, Arş. Gör. Nursema KOCAKAPLAN, Arş. Gör. Sema CEVİRİCİ ve Arş. Gör. Hilal Özdemir'e teşekkürü borç bilirim.

Merve YAVUZ

Bursa- 2017

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL FELSEFESİNDE REFERANS

1.1. Betimleyici Referans	10
1.1.1. Frege'nin Anlam ve Gönderge Ayrımı	12
1.1.2. Russell: Belirli Betimler.....	15
1.2. Nedensel Referans.....	19
1.2.1. Ad ve Betim İlişkisi	19
1.2.2. Katı Belirtici.....	21
1.2.3. Mümkün Dünyalar Semantiği	22
1.2.4. İlk Adlandırma ve Nedensel Zincir.....	23
1.2.5. Betimleyici Referansın Eleştirisi.....	24
1.3. Gündelik Dilde Referans	26
1.3.1. Searle: Söz Edimi Olarak Referans.....	26
1.3.2. Strawson.....	31

İKİNCİ BÖLÜM
DİN DİLİNDE REFERANS

2.1. Din Dilinin Mahiyeti	36
2.2. Din Dili ve Referans.....	39
2.2.1. Betimleyici Referans ve Din Dili.....	40
2.2.2. Nedensel Referans ve Din Dili.....	41
2.2.3. Söz Edimleri ve Din Dili.....	44
2.3. Kur'an-ı Kerim'deki Allah, İlah, Rab Kelimelerinin Analizi	45
2.3.1. Allah Kelimesinin Analizi	46
2.3.2. İlah Kelimesinin Analizi	49
2.3.3. Rabb Kelimesinin Analizi.....	53
SONUÇ.....	56
KAYNAKÇA	59

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
b.	Baskı
Bknz	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
der.	Derleyen
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
vd.	Ve diğerleri
Vol.	Volume
t.y.	Tarih Yok

GİRİŞ

Felsefe logosun öneminin ve değerinin keşfi ile ortaya çıkmıştır. Nitekim mitolojik dönemde Yunanlılarda dil ile gerçeklik, kelime ile nesne arasında bir ayırım yoktur; tam tersine dil-dünya özdeşliği vardır. Bu dönemde dil ile dünya, kelime ile nesne birbirinin yerine geçebiliyordu. Örneğin kelime nesnenin bulunmadığı durumlarda onun yerini alıyordu. Ancak dil-dünya ayırımının fark edilmesi ile birlikte felsefi düşünce ortaya çıktı. Felsefenin ortaya çıkması ile birlikte kelime ile nesne arasındaki ilişki işaret eden-işaret edilen ilişkisine döndü. Burada kelime ile nesne arasında bir özdeşlikten ziyade farklılık söz konusudur. Dil ile ilgili bu anlayış günümüze kadar gelmiştir.¹

Bilindiği gibi felsefe tarihi boyunca filozoflar genellikle dilin doğası hakkında birtakım görüşler ileri sürmüşler; dili felsefi incelemenin nesnesi haline getirmişlerdir. Felsefi tartışmalarda dilin kullanımı, kavramsallaştırma, tümeller problemi gibi problemlere yol açmaktadır. Ontolojik ve epistemolojik problemlerin muhtevalarının belirlenmesi de dilin ifade gücünün konu ile bağlantısını kurmaya bağlıdır. Bu sebeple antikiteden beri filozoflar kozmos gibi dili de incelemek zorunda kalmışlardır.

Antikitede dil bir araçtır; daha doğrusu felsefi kanıtlamanın bir aracıdır. Tümellerin ontolojik gerçeklikleri ile genel terimlerin semantik değeri arasındaki ilişki nedir? Bu sorunun irdelenmesi genel terimler hakkında bir araştırma başlatmıştır. Kelimelerin semantik değeri nedir? Özel adlar ve diğer tekil terimler nasıl referansta bulunur? Önergelerin doğruluk değeri nasıl belirlenir? Bütün bu sorunlar Platon öncesi antik filozoflar tarafından çokça tartışılmış dil felsefesi konularıdır.² Bugün bizim dil felsefesi adını verdiğimiz düşünmenin ilk biçimleri Heraklitos'a kadar götürülebilir. Heraklitos ile birlikte kozmolojik problemlerin yanında antropolojik, kültürel problemler de ortaya çıkmıştır. Dil felsefesi her ne kadar Heraklitos ile başlasa da Platon daha ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

¹ Ayhan Dereko, "Locke'da ve Lock-Öncesi Dil Felsefesinde Nesne-Ad İlişkisi", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD)*, Sayı: 9, 2007, s.99-100

² Christopher Shields, "Ancient Philosophy of Language", *Routledge Encyclopedia of Philosophy: Philosophy of Language*, Vol.1, London, Routledge, 1998, s.119

Platon'un bugün bizim yaptığımız tarzda olmasa bile dil felsefesinin ilk şekillerine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Platon *Kratylos*³ adlı diyalogunda adların doğruluğu meselesini yani adın gerçek anlamda nesneyi yansıtip yansıtmadığını tartışmaktadır. Bu diyalogda şu dört konu tartışılmaktadır: Adların işlevi nedir? Adlar ile adlandırılan nesnelere arasındaki ilişki nedir? Bir nesnenin kaç doğru adı vardır? Adları ilk kim vermiştir? Bu konular çerçevesinde ilgili yerde doğalcılık ve uylaşımıcılık olmak üzere iki görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşler arasındaki temel ayrışma, adların nesnelere verilmesinde değil; adların anlamlarının olup olmadığı meselesinde ortaya çıkmıştır.⁴

Kratylos diyalogunda doğalcı görüşün iddiaları şunlardır: Adlar başkalarına bilgi verir. Kelimeler nesnelere doğru olarak belirtir. Kelimeler ile nesnelere arasında doğal bir ilişki vardır. Her nesnenin tek bir doğru adı vardır. Adların doğru olmasının zorunlu bir sonucu olarak da adlar insan tarafından değil, insanüstü bir güç tarafından verilir. Ayrıca adlar nesnelere doğasına göre verilir. Ad, nesneye işaret eden bir sembol değil, nesnenin özüne bağlıdır. Ad ile nesne birbirinden ayrılmaz.

Uylaşımıcılık görüşünü benimseyenlere gelince, adlar konusundaki görüşleri şunlardır: Adlar uylaşım ürünüdür. Adlar istemli ve zorunlu değildir. Adlar ile nesnelere arasında doğal bir bağ yoktur. Adlar ile nesnelere arasındaki ilişkiyi belirleyen şey uylaşımıdır. Ayrıca, nesneye verilen her ad doğrudur. Bir nesnenin birden fazla doğru adı olabilir. Dolayısıyla adların kimin tarafından verildiği meselesi önemli değildir.

Dil felsefesinin önemli problemlerinden biri de tümeller problemidir. Platon *Kratylos* diyalogunda aslında bu meseleyi ele almıştır. Bu problem Ortaçağda tartışılan temel felsefi problem olmuştur. Ortaçağ filozoflarında hemen hemen şu düşünce ortaktır: İnsanın düşünüm ve duyumlama olmak üzere iki bilme tarzı vardır. Tanrı ve dinin hakikatleri duyumlama konusu değildir. Bu yüzden Ortaçağ filozofu, duyusal nesnelere ve tikellerin bilgisine ilgilenmez. Ortaçağ filozofuna göre insanlar dinin hakikatlerine akıl vasıtasıyla ulaşabilirler; bu sebeple felsefenin asıl konusu aklın doğası ve düşünüm konusu olan tümellerdir.⁵

Ortaçağ'da tümeller problemi şu sorular çerçevesinde tartışılmaktadır. Tümeller reel bir varlığa sahip midir? Yoksa adlardan mı ibarettir? Cins adlar neyi ifade eder? Bazı

³ Platon, *Kratylos*, (çev. Furkan Akderin), İstanbul, Say Yayınları, 2015

⁴ Hakan Poyraz, "Adlandırmanın Doğası ve Adların Nesnesine Uygunluğu Ekseninde Doğalcılık-Uylaşımıcılık Tartışması", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 7, 2004, s. 231

⁵ W. T. Jones, *Ortaçağ Düşüncesi (Batı Felsefe Tarihi)*, c.II, (çev. Hakkı Hünler), İstanbul, Paradigma Yayınları, 2006, s. 293

filozoflara göre cins adları sadece düşünüm konusu olan tümelleri ifade eder. Onlara göre tümellerin ontolojik bir realitesi vardır.⁶

Tümeller problemi ile ilgili tartışmalardan iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki realizm, katı realizm ve ılımlı realizm olarak ikiye ayrılır. Katı realizm, Platon'daki doğalcı görüşten hareket eder; adları nesnelere ile özdeşleştirir. Tümellerin zihinden ve dilden bağımsız gerçeklikler olduğunu söyler. Tümellerin yanında tümellerin varlığını da kabul etmesinden dolayı ikili bir ontoloji özelliği taşır. İlimli realizmde ise kelimeler nesnelere birer temsilidir. İkinci yaklaşım ise nominalizmdir. Nominalizme göre nesnelere adları uyuşumsaldır; tümellerin ontolojik bir statüsü yoktur. Tümeller sadece birer addan ibarettir. Nominalizmin en önemli temsilcisi Ockhamlı William'dır; ünlü usturasında şu ilkeyi savunmuştur: Düşüncede olabildiğince tasarruf etmek ve varlıkları gereksiz yere çoğaltmamak gereklidir.⁷

Bu noktada şu soruyu sormak uygundur. Ortaçağda neden tümeller problemi çok tartışıldı? Bunun nedeni Tanrı'nın varlığını ve mahiyetini rasyonel olarak kanıtlama çabasıdır. Başta Anselmus olmak üzere bazı Platoncu Ortaçağ filozofları Tanrı'nın varlığının ve mahiyetinin rasyonel olarak bilinebileceğini düşünmekteydiler. Bu konuda ister kozmolojik ister ontolojik deliller⁸ kullanılsın, filozoflar Tanrı'nın rasyonelitesini kabul etmişlerdir. Rasyonelite ise ancak dil aracılığı ile gerçekleşir; dil aracılığı ile ifade edilebilir ve temellendirilebilir. Tanrı'nın rasyonelitesi ve bunun dil aracılığı ile ifade edilmesi şu soruyu ortaya çıkarır: Dilin metafizik alanda kullanımının imkân ve sınırları var mıdır? Bu soru da doğal olarak tümeller problemini ortaya çıkarmaktadır.

Tümeller modern felsefede farklı bir tarzda tartışılmıştır. J. S. Mill söz konusu tartışmayı özel adlar ile ilgili tartışmalara dâhil etmiştir. Mill'de özel adlar ile ilgili temel problem şudur: Özel adların bir anlamı ya da betimsel bir içeriği var mıdır? Mill, özel adların betimsel (i. connative) olmadıklarını, işaret edici (i. denonative) olduklarını söylemektedir. Ona göre bir özel ad, adı olduğu nesneye işaret etmektedir.⁹ Mill, özel adların işaret ettiği bireye dair herhangi bir nitelik ima etmediğini, sadece bireye bağlı olduğunu ve bireyin niteliklerinin sürekliliğine bağlı olmadığını ifade etmektedir.¹⁰

⁶ Ahmet Cevizci, *Metafiziğe Giriş*, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2001, s.28-29

⁷ Etienne Gilson, *Ortaçağ'da Felsefe*, (çev. Ayşe Meral), İstanbul, Kılbalcı, 2003, s. 622

⁸ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, 13.b, İzmir, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2012, s. 27 vd.

⁹ Alvin Plantinga, *The Nature of Necessity*, New York, Oxford University Press, 2010, s. 77

¹⁰ J. S. Mill, *A System of Logic*, New York, Harper and Brothers, 1846, s.21-22; Plantinga, a.g.e., s. 78

Ancak Mill'in bu düşüncesi iki açıdan eleştirilmektedir. Bu eleştirilerden birini Plantinga yapmaktadır. Plantinga'ya göre Mill'in özel adların bireylerin niteliklerini ima etmediği düşüncesi yanıltıcıdır. Plantinga bu yanılgıyı şöyle açıklar: “Everest’e çıkan ilk Amerikalı” belirli betimini düşünelim. Bu belirli betim; Amerikalı olmak, Everest’e çıkmak, diğer Amerikalılardan daha önce Everest’e çıkmak gibi özellikleri ifade eder. Ama şurası açık ki bir betimin ifade ettiği özellikler zorunlu olarak başka özellikleri de ifade eder. Örneğin söz konusu betim insan olmayı ya da olmamayı da ifade eder. Bu durumda Mill özel adların ima edici olmadığını, herhangi bir özellik belirtmediğini söylerken yanıltılmaktadır. Bir özel ad en azından insan olmak gibi önemsiz bir özelliği ifade eder.¹¹

İkinci eleştiri ise mantıkçı paradigmaya sahip Frege ve Russell’a aittir. Onlara göre Mill'in düşüncesinin temel problemi şudur: Özel adın bir anlamı olmadığı ya da betimsel bir içeriğe sahip olmadığı takdirde göndergesinin nasıl belirleneceğidir.¹² Bu eleştirinin örneği şudur: ‘Sokrates’ adı ‘Platon’un hocası’ betimini ifade ediyorsa, ‘Platon’un hocası’ betimine sahip olan varlık ‘Sokrates’ adının göndergesi olur. Ancak Mill'in ifade ettiği gibi bir özel ad, adı olduğu bireyin niteliklerini belirtmiyorsa, adların nasıl gönderimde bulunacağı belirsizdir.

Günümüzde özel adlarla ilgili temel açıklamalar, dil felsefesinin temel problemi. Dil felsefesinin ne olduğunu açıklamaya geçmeden önce şu konuya dikkat çekmekte yarar var. Felsefede dil hakkında söylenen her şey acaba dil felsefesi midir? Bize göre bu doğru değildir. Dile dair ortaya konan düşüncelerin tamamını dil felsefesi olarak görmek yanıltıcıdır. Felsefede dile ilişkin iki olguyu birbirinden ayırmak gereklidir: Dili objeleştiren konuşma, dili araçsallaştıran konuşma. Dil felsefesi dili objeleştiren konuşma değildir. Dili felsefe yapmanın bir aracı olarak gören felsefedir. Dili objeleştirenler ise dil-düşünce ilişkisi bağlamında dilin düşüncelerimizi ifade etmeye yarayan işaretler olduğunu söylemişlerdir. Ancak dil felsefesi ise dili felsefenin bir sorunu olarak görmez; onun ana karakteristiği, felsefi problemleri dilsel analizler yolu ile çözmektir.¹³ Dil felsefesinin temel problemleri şunlardır: Dilin kaynağı, dil-düşünce, dil-

---

¹¹ Plantinga, a.g.e., s.78-79

¹² Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, (çev. Berat Açı), İstanbul, Litera Yayıncılık, 2005, s. 39

¹³ Zeki Özcan, *Dil Felsefesi I: Mantıkçı Paradigma*, İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2015, s.14

gerçeklik ilişkisi, göstergelerin semantik değeri, sözcelerin doğası, bireyleri belirten özel adların anlamı, bir ifadenin anlamının lengüistik ifadesine etkisi.¹⁴

Dil felsefesi Frege ve Russell ile başlamıştır. Onlarda felsefi analiz, önermelerin mantıksal analizi ile eştir. Felsefi problemler özünde dil problemidir. Frege ve Russell'ı izleyen Carnap ise felsefe tarihinde tartışılmalan metafizik problemlerin mantıksal sentaks aracılığı ile çözülebileceğini; böylece metafiziğin eleneceğini ifade etmektedir. Carnap, “ide, mutlak, sonsuz, var olanın-varlığı, var olmayan, kendinde nesne, mutlak tin, objektif tin” gibi filozofların kullandıkları kavramların mantığın kabul edeceği bir sentaksa sahip olmadığını ve filozofların onlara yükledikleri metafiziksel anlamların ya da betimlerin sözcelerin doğruluk şartlarını taşımadığını iddia etmektedir.¹⁵ Tıpkı Carnap gibi mantıkçı pozitivismi derinden etkileyen Wittgenstien, dilin mantıksal analizini savunmakta, *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı eserinin önsözünde felsefi problemlerin ortaya çıkmasını dilin mantığının yanlış anlaşılmasına bağlamaktadır.¹⁶

Dil felsefesinde ilerleyen süreçte Frege ve Russell'ın başlattığı biçimsel dil anlayışının dilin sadece dünyayı anlatmaya çalıştığı düşüncesi, Austin, Searle gibi gündelik dil filozofları tarafından eleştirilmektedir. Mantıkçı paradigma dilde sadece doğru ya da yanlış olabilen önermelerin anlamlı olduğunu, doğrulanamayan önermelerin anlamsız olduğunu iddia etmektedir. Gündelik dil filozoflarına göre önermeler sadece mantıksal içeriğe sahip değildir. Dilin mantıksal ve semantik yanları ile birlikte pragmatik bir yönü vardır. Dilde mantıksal olarak ne doğru ne de yanlış olabilen ifadeler de anlamlıdır.¹⁷ Ayrıca dil sadece dünyayı betimlemez; istekleri bildirir, duyguları ifade eder. İlk olarak Austin'nin öne sürdüğü ve Searle'ün geliştirdiği sözedimleri, mantıkçı filozofların doğrulanamadıkları için anlamsız kabul ettiği – “söz yarın sana o kitabı getireceğim” gibi – ifadelerin anlamlı olduklarını iddia eder. Söz konusu ifadeleri performatifler olarak adlandırıp, böyle ifadelerin sözcelenmeleri ile birlikte bir fiil gerçekleştirdiğini iddia eder.¹⁸

---

¹⁴ Zeki Özcan, a.g.e., s. 23-24

¹⁵ Roudolf Carnap, “Metafiziği Dilin Mantıksal Analiziyle Aşma”, *Viyana Çevresi* içinde, (çev. Zeki Özcan), Ankara, Birleşik Yayınları, s.130-132

¹⁶ Ludwing Wittgenstien, *Tractatus Logico-Philosophicus*, (çev. Oruç Aruoba), 7.b., İstanbul, Metis, 2013, s. 11

¹⁷ Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Tartışmaları: Platon'dan Chomsky'e*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2015, s. 239,244

¹⁸ Atakan Altınörs, a.g.e., s. 239-240

Özel adlar tartışması hem mantıkçı paradigmada hem de gündelik dil paradigmasında ele alınmış; tekil terimlerin yer aldığı özdeşlik ifadelerinin nasıl bilgi verici olduklarını açıklama gayesi ile ortaya çıkmıştır. Özel adlar tartışmasına sebep olan tekil terimlerin yol açtığı paradoksları incelemek için bir tekil terim ile o tekil terimin göndergesi arasındaki referans bağıntısını belirleyen şu üç ilkeyi temele almak gerekir.

İlk ilke tek anlamlılık ilkesidir. Bu ilkeye göre her tekil terim belli bir bağlamda her kullanılışında sadece bir nesneyi göstermektedir. Örneğin ‘bu masa’ terimi çeşitli bağlamlarda farklı nesnelere gösterebilmektedir. Ancak belli bir bağlamda kullanılışında sadece bir nesneye işaret etmektedir. İkinci ilke ise konu ilkesidir. Buna göre her önerme önermenin içinde geçen tekil terimin gösterdiği nesne hakkındadır; önermelerin konusu bu nesnelere oluşmaktadır. Üçüncü ilke olan değiş-tokuş edilebilme ilkesine göre, $a=b$ doğru ise, bu iki terimden herhangi bir önerme içinde önermenin doğruluk değeri değişmeksizin diğerinin yerine konabilir.¹⁹

Tekil terimlerin referansında bu üç ilkenin uygulanması birtakım paradokslara yol açmaktadır. İlk olarak değiş-tokuş edilemezlik ilkesinden doğan paradoksu ele alalım.

(1) Hale, Sena'nın Ayşe'nin arkadaşı olup olmadığını bilmek istiyordu.

Önermesi doğrudur.

(2) ‘Sena’=‘Ayşe'nin arkadaşı’ olduğuna göre ‘Sena’ ile ‘Ayşe'nin arkadaşı’ ifadelerinin değiştirilmesi ile elde edilen

(3) ‘Hale Sena'nın Sena olup olmadığını bilmek istiyordu.’ Önermesi değiş-tokuş edilebilirlik ilkesince doğrudur. Ancak Hale özdeşlik ilkesini sorgulayan bir filozof olmadığına göre (3) yanlıştır. Bu durumda (3)'ün hem doğru hem de yanlış olması paradoksa neden olmaktadır.²⁰

İkinci olarak konu ilkesinin neden olduğu paradoksu inceleyelim.

(4) ‘Bugünkü Fransa kralı yoktur.’ önermesi doğrudur. Bugünkü Fransa Kralı diye biri olmadığına göre doğrudur, dolayısı ile anlamlıdır. Ancak konu ilkesi gereğince söz konusu önermenin konusu ‘bugünkü Fransa kralı’ ifadesinin gösterdiği nesnedir. Böyle bir nesne olmadığı için önerme yanlış ve dolayısı ile anlamsızdır. Bu durumda (4)'ün hem anlamlı hem anlamsız olması paradoksa neden olmaktadır.²¹

¹⁹ Teo Grünberg, *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 40-41

²⁰ Teo Grünberg, a.g.e., s.42-43

²¹ Teo Grünberg, a.g.e., s.43

Özel adlarla ilgili yaklaşımlar sözünü ettiğimiz bu paradokslara çözüm arayışı sırasında ortaya çıkmıştır. Özel adlarla ilgili teorik tartışmalarda en önemli mesele özel adların referansıdır. Özel adların gönderimi ile ilgili ilk görüş betimleyici referans olarak bilenen Frege ve Russell'in ileri sürdüğü görüştür. Betimleyici referansın amacı, ifadeleri mantık dilinde formüle etmektir; felsefi problemleri bu şekilde çözmektir. Böylece dilin felsefi analizine dayalı yeni bir bakış açısı ortaya koymaktadır.²² Söz konusu yaklaşıma göre betimler özel adların anlamını verir ve referansını sağlar. Bir özel ad betimi ile uyumlu olan nesneye referansta bulunur. Ancak betimleyici referans, fiktif varlıklara referansta bulunması, dizinselliği ve adların semantiğini yeteri kadar açıklayamaması sebebiyle eleştirilmiştir.²³

Özel adlarla ilgili ikinci yaklaşım olan nedensel referans ise Mill'in düşüncesine dayanır. Bu yaklaşıma göre, özel adlar, adı oldukları bireylerin herhangi bir niteliğini belirtmez; nedensel bir bağlantı yolu ile adlandırdıkları nesnelere belirtir. Özel ad ile adlandırılan birey arasındaki bağ, adın tanımındaki birey ile uyumlu nitelikler değildir. Ayrıca özel adlar herhangi bir tanıma sahip değildir.²⁴ İlk olarak Kripke'nin ileri sürdüğü ve Donellan tarafından geliştirilen nedensel referans, mantıkçı paradigma çerçevesinde gelişen betimleyici referansı, özel adların betimsel içeriğe sahip olamayacağı ve betimsel içeriğin adın göndermesini belirlemediği gerekçeleriyle eleştirmektedir.

Dil felsefesinde söz konusu yaklaşımlar dışında Strawson ve Searle de özel adlar ve referans problemi ile ilgili görüşlerini ifade etmişlerdir. Mantıkçı paradigma ile Austin ve Searle'ün gündelik dil paradigması arasında bulunan Strawson, gönderim ile ilgili görüşlerini Russell'a tepki olarak ortaya koymuştur. Strawson bir ifadenin doğruluk şartlarının belirlenmesinde sadece mantığın değil, kullanımın da dikkate alınması gerektiğini ve referans probleminin kullanım sayesinde çözüleceğini ifade etmektedir.²⁵ Ayrıca gündelik dil paradigmasını savunan Searle ise özel adların anlamı olmadığını, sadece göndergesi olduğunu ve özel adın kullanımını belirleyen kuralların, betimlemek için değil, bir nesneye gönderimde bulunmak için kullanıldığını ifade etmektedir.²⁶

²² Jean-Gerard Rossi, *Analitik Felsefe*, (çev. Atakan Altınörs), İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2013, s.29

²³ Eddy M. Zemach, 'Singular Term and Mataphysical Realizm', *American Philosophical Quarterly*, Vol.23, No. 3, 1986, s.299

²⁴ Howard Wetstein, "Casual Theory of Proper Names", *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, 2.b, Robert Audi, Cambridge University Press, 1999, s.124

²⁵ Zeki Özcan, *Dil Felsefesi II: Gündelik Dil Paradigması*, İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2016, s.163

²⁶ John Searle, "Proper Names", *Reading in the Philosophy of Language* içinde, (ed. Peter Ludlow), London, The MIT Press, 1957, s.587

Dil felsefesinde özel adlar ve gönderim problemi bağlamında ortaya konan bu yaklaşımlar, din felsefesi için önemlidir. Zira bu yaklaşımların din dili özellikle de ilahi adların anlam ve göndergesi, dini ve felsefi ifadelerdeki yeri ile ilgili sorunların çözümünde bize ışık tutacağını düşünmekteyiz.

Nitekim felsefe tarihi boyunca filozoflar Tanrı teriminin semantik bir anlamının olduğunu iddia ettiler. Din felsefesinde Tanrı hakkında yazılan çoğu kitap da bunu kanıtlar niteliktedir. Filozofların Tanrı kelimesinin semantik bir anlamının olması gerektiğini düşünmesinin sebebi ise, Tanrı terimini betimleyici çizgide düşünmüş olmalarıdır.²⁷ Ancak çağdaş din felsefesinde William Alston Tanrı kelimesinin betimsel bir içeriği olmadığını, nedensel referans çerçevesinde Tanrı kelimesinin katı belirtici olduğunu iddia etmektedir.²⁸

Tezin birinci bölümünde dil felsefesinde özel adlar ve referans problemiyle ilgili olarak teorik çerçeve sunulacaktır. Şunu belirtmek gerekir ki, dil felsefesinde söz konusu tartışma ile ilgili görüş beyan eden düşünürler fazladır. Çalışmanın kapsamını belirlemek için bu konuda bir sınırlandırma yapmayı uygun bulduk.

Bu sebeple birinci bölümde ilk olarak betimleyici referans ele alınacaktır. Bu çerçevede Frege'nin anlam ve gönderge ayrımı, Russell'ın mantıksal özel adlar ile ilgili görüşlerine yer verilecektir. İkinci olarak nedensel referansa yer verilecektir. Kripke'nin görüşünü mümkün dünyalar semantiği çerçevesinde nasıl temellendirdiği, betimleyici referansa yönelttiği eleştiriler incelenecektir. Üçüncü olarak Searle'ün özel adların kullanımı ile ilgili görüşlerine ve betimleyici referansa yönelttiği eleştirilere yer verilecektir. Son olarak ise Strawson'ın referans problemi ile ilgili sunduğu çözüm ele alınacaktır.

Tezin ikinci bölümünde ise, dil felsefesinde ortaya konan referans görüşleri din dili açısından analiz edilecektir. Söz konusu referans yaklaşımlarının genelde din dilindeki referans problemine etkisi özelde ise Kur'an'daki referans ifadelerine etkisi incelenecektir. İlk olarak din felsefesinde din dilinin mantıksal statüsü ve mahiyeti açısından din dilinde referans problemine yer verilecektir.

İkinci olarak betimleyici referansın din diline etkisi bağlamında dini referans ifadelerin semantik anlamının olup olmadığı irdelenecektir. Aynı şekilde nedensel

²⁷ Jerome I. Gellman , “Naming and Naming God” , *Religious Studies*, Vol.29, No:2, 1993, s. 214

²⁸ William Alston, “Referring to God”, *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol.24, No.3, 1998, s.113-128

referansın din diline olan etkileri ele alınıp Allah, Tanrı, Yahova gibi dini referans ifadelerinin lengüistik konumu belirlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca söz edimleri olarak referans yaklaşımının din diline etkisi ele alınacaktır. Son olarak Allah, İlah ve Rab kelimelerinin Kur'an'daki kullanımları dikkate alınarak lengüistik açıdan özel ad olup olmadıkları ve Tanrı terimi ile ifade edilip edilemeyeceği üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL FELSEFESİNDE REFERANS

1.1. Betimleyici Referans

Betimleyici referans, Frege ve Russell tarafından özdeşlik ifadelerin bilişsel değeri ile ilgili paradoksu çözmek için geliştirilmiştir. Özdeşlik ifadelerinin hakkında oldukları nesnelere arasında bir bağıntı olduğu düşüncesi dikkate alınır, özdeşlik ifadeleri yeni bir bilgi vermez. Mesela, “Mark Twain Mark Twain’dir” ifadesi herkesçe bilinen bir gerçektir; dolayısıyla aktüel bir bilgi içermez. “Mark Twain, Samuel Clemens’dir” ifadesi ise tarihsel bilgi veren bir ifadedir. Ancak söz konusu ifadeyi, içindeki tekil terimlerin referansta bulunduğu nesnelere arasında bir ilişki olarak ele alırsak, ifade yeni bir bilgi vermez. Diğer bir deyişle, $a=b$ şeklindeki bağıntıyı “a” ve “b” sembollerinin göndermeleri arasındaki bir ilişki olarak anlarsak, $a=b$ bağıntısı, sembollerin kognitif içeriği ile ilgili olamaz. Bu durumda “a” ya da “b” sembollerinden birini eşgönderimsel (i. co-referential) bir tekil terim ile yer değiştirilirse, elde edilen cümle orijinali ile aynı kognitif içeriğe sahiptir.²⁹ Bu durumda özdeşlik ifadeleri nasıl aktüel bilgi içerir? Bu soruya mantıkçı paradigmanda üç cevap verilmiştir. Bu cevaplardan ikisi Frege’ye aittir. Frege düşünce hayatı boyunca bu soruya iki farklı cevap vermiştir. Üçüncü cevap ise Russell’a aittir.

Frege ilk çözümünü *Begriffsschrift* adlı eserinde ortaya koyar. Ona göre özdeşlik bağıntısı bazen sentetiktir. Bu durumda özdeşlik önemsiz olmayan keşifler olarak karşımıza çıkar.³⁰ Frege’ye göre özdeşlik ile elde edilen bilgi nesnelere hakkında olamaz; dolayısıyla $a=b$ formundaki özdeşlik ifadeleri, nesnelere özdeş olduğunun bilgisini vermez. Frege, özdeşliğin nesnelere arasında bir ilişki olmadığını; nesnelere adları

²⁹ Richard L. Mendelsohn, *The Philosophy of Gottlob Frege*, New York, Cambridge University Press, 2005, s.28-29

³⁰ Joseph Salerno, *Frege’ye Dair*, (çev. Ayhan Dereko), 1. b., Ankara, Birleşik Yayınevi, 2011, s.27-28

arasında bir ilişki olduğunu iddia eder.³¹ Böylece $a=a$ ve $a=b$ gibi özdeşlik ifadelerinin farklı bilişsel içeriğe sahip olmaları açıklanabilir.

Frege ilk çözümünü *Sense and Reference* adlı makalesinde reddederek ikinci çözümünü açıklar; anlam ve gönderge* arasında bir ayrım yaparak özdeşlik ifadelerinin farklı bilişsel değere sahip olmalarını temellendirir. Frege, özdeşlik bağıntısının ilk görüşünün aksine nesnelere adları arasında değil, bizim nesnelere gösterim biçimlerimiz (i. mode of designation) arasında bir bağıntı olduğunu iddia eder.³²

Russell ise özdeşlik ifadelerinin aktüel bilgi içermesini şu şekilde açıklar: Ona göre adların içinde olmadığı dilsel bir sistem mümkündür; özel adlar arasında belirli betimlerin kısaltmasıdır. Bu nedenle bir özdeşlik bağıntısının bilgi verici olması, bağıntıda belirli betimlerin olması ile mümkündür. Çünkü belirli betimler birbirinin eş anlamlısı değildir.

Dil felsefesinde referans ile ilgili yaklaşımlar, özdeşlik ifadelerinin nasıl bilgi verici olduklarını açıklama çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak referans görüşleri sadece özdeşlik problemini temele almaz; özel adların nasıl referansta bulunduğu sorunun da ele alır. Referans problemi ise şu sorular etrafında şekillenmektedir: Özel adların göndergesi nasıl belirlenir? Özel ad betimsel içeriğe sahipse, bu betimsel içerik vasıtası ile mi referansta bulunur? Aksi halde, özel ad betimsel bir içeriğe sahip değilse, özel adın göndergesi nasıl belirlenir? Betimleyici referansa göre, bir özel ad, kısaltması olduğu belirli betimle uyumlu olan nesneye referansta bulunur.³³ “Scott” adı “Waverly”ın yazarı” belirli betiminin kısaltmasıdır. Bu durumda betimleyici referansa göre “Scott” adı söz konusu belirli betim ile uyumlu olan bireye referansta bulunur. Bu noktada şunu söyleyebiliriz: Frege’nin özel adın anlamı olarak ortaya koyduğu sunum biçimleri, Russell’in düşüncesindeki belirli betimlere karşılık gelmektedir. Bu nedenle Frege’ye göre onun anlam ve gönderge ayrımının bir sonucu olarak özel adın göndergesini, adın anlamı yani sunum biçimleri belirlemektedir.³⁴

³¹ Anthony Kenny, *Frege: An Introduction to the Founder of Modern Analytic Philosophy*, Massachusetts, Blackwell Publishers, 2000, s.126; Mendelsohn, a.g.e., s.32

* i.Sense, a. Sinn Bu terimin Türkçe’deki farkı karşılıkları (duyum, anlam vs.) arasında anlamı kullanmayı uygun bulduk. Ayrıca i. Reference, a.Bedeutung Frege’nin bu terim ile referans ediminin kendisini değil, referansta bulunulan nesneyi kastetmesi sebebiyle, terimin Türkçe karşılığı olarak ‘gönderge’ kelimesini kullanmayı tercih ettik.

³² Gottlob Frege, “Sense and Reference”, *The Philosophical Review*, Vol. 57, No. 3, 1948, s. 210

³³ Colin McGinn, *Philosophy of Language*, Cambridge, MIT Press, 2015, s.38

³⁴ Colin McGinn, *Philosophy of Language*, s. 38

1.1.1. Frege'nin Anlam ve Gönderge Ayrımı

Frege'nin dil felsefesi onun mantık ve matematik hakkındaki çalışmalarının genişlemesine dayanmaktadır. Frege'ye göre semantik, dil-dünya ilişkisi problemini ve epistemik öncülleri varsaymaz; o, mantığın bir parçasıdır. Anlam, doğruluk teorisi ile ilgilidir.³⁵ Frege'ye göre adların semantiği ise adların nesnelere referansta bulunmasıdır; adların semantik değeri, adların düşüncedeki yerlerine, lengüistik modlarına ve cümlenin doğruluk değerine yaptıkları katkıdır.³⁶

Frege özdeşlik sorununu gidermek için bir tekil terimin anlamı ve göndergesi arasında bir ayrım yapmaktadır. Ona göre $a=a$ ve $a=b$ formundaki bir özdeşlik ifadeleri farklı bilişsel içeriğe sahiptir. Bunun sebebi de bir tekil terimin anlamının onun göndergesi olmamasıdır. Bu noktada şunu açıklamak gerekir: Frege, bütün tekil terimleri özel ad olarak değerlendirmektedir; dolayısıyla belirli betimleri de özel ad olarak ele alır.³⁷

Hesperus (Akşam yıldızı) ve Phosphorus (Sabah yıldızı) kelimeleri aynı nesneye, Venüs'e referansta bulunur. Ancak iki terim, aynı nesnenin farklı sunulma biçimlerini (i. mode of representation) ifade eder. Phosphorus, nesnenin sabahleyin gökyüzündeki görüntüsünü ifade ederken, Hesperus, aynı nesnenin akşamki görüntüsünü belirtir. Bu sebeple bu terimlerin anlamı aynı değildir.³⁸ Frege'ye göre tekil terimlerin sunum biçimleri arasındaki farklılık terimlerin anlamını belirlemektedir. Frege bunu açıklamak için şu örneği verir: Bir üçgenin köşelerini birbirine bağlayan a, b ve c doğruları olsun. A ile b doğrusunu kesişim noktası ve b ile c doğrusunun kesişim noktası aynıdır. Bu durumda aynı nokta için farklı adlandırmalar söz konusudur: A ile b doğrusunun kesişim noktası, b ile c doğrusunun kesişim noktası. Bu farklı adlandırmalar aynı nesnenin farklı sunulma biçimleridir; dolayısıyla bu terimlerin anlamları farklıdır. Frege'ye göre bir tekil terimin göndergesi ise terim ile referansta bulunan nesnedir.³⁹ Bu durumda Hesperus, Phosphorus gibi göndergeleri aynı, anlamları farklı olan özel adlar olabilir.

Frege özel ad, anlam ve gönderge arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: Bir göndergenin sadece bir adı olmaz; birden fazla adı olabilir. Özel ada belli bir anlam

³⁵ Raymond John Nelson, *Naming and Reference: The Link of Word to Object*, New York, Routledge, 2003, s.44

³⁶ Nelson, a.g.e., s.49

³⁷ Kenny, a.g.e., s.127

³⁸ Salerno, a.g.e., s.32

³⁹ Frege, a.g.e., s.210

karşılık gelir; bu anlamda göndergenin belirlenmesini sağlar.⁴⁰ Frege'ye göre özel adın göndergesi anlam üzerinden belirlenir; özel ad sadece anlamına uygun olarak betimlediği nesneye referansta bulunur.⁴¹ Frege böylece özel adların nasıl referansta bulunduğu sorusunu cevaplar.

Frege'ye göre bir özel adın göndergesi olmasa da bir anlamı olabilir; bir özel adın anlamını kavramak, o adın bir göndergeye referansta bulunmasını gerektirmez. Mitlerde ve kurgusal metinlerde geçen “Zeus”, “Santa Claus” gibi adlar bu duruma örnektir. Böylece Frege şu soruyu cevaplar: Hiçbir şeye referansta bulunmayan bir ad nasıl anlamlı olabilir?⁴² Ayrıca anlam ve gönderge ayrımı, göndergeleri aynı anlamları farklı özel adların bulunuşunu sağlar. Bu durumda özel adları içeren özdeşlik ifadelerinin aktüel bilgi içermeleri sağlanmış olur.

Frege'nin çözümünün sonucu şudur: Bir tekil terimin anlaşılması, onun anlamının belirlenmesine bağlıdır. Bu noktada şunu sormaktan kaçınamayız: Anlamın doğası nedir? Frege anlamın doğasını açıklamak için özel adın anlamı, göndergesi ve idesi arasındaki ilişkiyi ele alır. Ona göre bir adın göndergesi duyusal olarak algılanabilir bir nesnedir; ide ise, duyu izlenimlerinin hem içsel hem dışsal olarak gerçekleştirdiği eylemlerin anılarından meydana gelen içsel bir eylemdir. Buna göre ideler öznedir. Bir kişinin idesi ile bir başkasının idesi aynı değildir; aynı anlamla ilişkili ideler arasında farklılıklar vardır; böylece ideler nesnel olan anlamdan ayrılır.⁴³

Frege anlam-ide-gönderge ilişkisini şu örnek üzerinden açıklar: Bir kişi teleskopla ayı gözlemlemektedir. “Ay” adının göndergesi ay nesnesidir. Ay teleskopun merceğine yansıyan gerçek resim ile gözlemcinin retinasındaki resim yardımıyla iletilen nesnedir. Burada teleskopun merceğine yansıyan resim, anlam; gözlemcinin retinasındaki resim ise idedir. Teleskoptaki resmi birçok kişi kullandığı için nesnedir. Gözlemcinin retinasındaki resim ise gözlemciye has olduğu için öznedir.⁴⁴

Frege'ye göre bir terimin anlamı, terimin göndergesi gibi maddi ya da algılanabilir bir şey değildir. Ancak bireylerin zihinlerinden bağımsız olarak var olan nesnel bir entitedir. Frege anlamı, nesnel olması yönüyle ideden ayırır. Anlam ve ide

---

⁴⁰ Frege, a.g.e., s.211

⁴¹ Harun Rızatepe, *Anglo-sakson Felsefe Bilgi Görüşleri*, Ankara, Ebabil Yayınları, 2006, s. 65

⁴² Mendelsohn, a.g.e., s.36-37

⁴³ Frege, a.g.e., s. 212

⁴⁴ Frege, a.g.e., s.213

farklı entitelerdir; anlam nesnel iken ide öznedir.⁴⁵ Frege'ye göre öznel ve nesnel olan arasındaki temel ayrım, zihne bağımlılık bakımındandır. Bir anlam, bireysel zihnin bir parçası değilse ve birden fazla kişiye erişebiliyorsa nesnedir. Aksi halde öznedir.

Frege, gerçekliğin temeline ideleri koyan idealizmi eleştirmektedir. İdealizme göre bir terimin göndergesi, ifadenin hakkında olduğu nesne değil, idedir. Ona göre bir terimin göndergesi fiziksel bir nesne olduğu için ideler terimin göndergesi olamaz; ideleri fiziksel nesnelere ayıran dört özellik vardır: İde, duyular yoluyla algılanamaz. İde, sahip olunan şeydir. İde var olmak için bir zihne ihtiyaç duyar; zihinden bağımsız var olamaz. Aynı ideye birden fazla kişi sahip olamaz. İdeler zihnin ürünü ve zihne içkin oldukları için öznedir. Esasında Fregenin eleştirisi, idealist bilgi kuramının öznel olmasına yöneliktir. Zira Frege, anlamın objektifliğini savunmaktadır.⁴⁶

Frege tekil terimler üzerinde yaptığı anlam ve gönderge ayrımını cümleler üzerinde de yapar. Frege'ye göre her cümle bir düşünce içerir. Bu noktada şöyle sorabiliriz: Düşünce cümlenin göndergesi midir? Yoksa anlamı mıdır? Düşüncenin cümlenin göndergesi olduğunu farz edelim. Bu durumda cümledeki bir terimi eşgönderimsel başka bir terim ile değiştirdiğimizde cümlenin göndergesinde bir değişim olmazken, anlamında bir farklılık meydana gelir. Bunun sebebi ise, Frege'nin sisteminde anlamları farklı göndergeleri aynı tekil terimlerin olabilmesidir. Böylece bir düşünce bir cümlenin göndergesi olamaz; cümlenin anlamı olabilir.⁴⁷ Frege anlamın objektifliğini savunduğu gibi düşüncenin de objektifliğini savunur. Ona göre, düşünceler zihne içkin değildir; aksine özneller arasındadır. Düşünceler nesilden nesile aktarılabildikleri için nesnedir.⁴⁸

Söylediğimiz gibi Frege'ye göre göndergesiz ancak anlamlı terimler vardır; aynı şekilde göndergesiz ama anlamlı cümleler de vardır. Ona göre göndergesi olmayan özel adların olduğu cümleler böyledir. Frege'ye göre cümlenin göndergesini aramaya götüren saik, doğruluk değeridir; bir cümlenin doğruluk değeri onun göndergesidir. Frege doğruluk değeri ile cümlenin doğru ya da yanlış olmasını kastetmektedir. Ayrıca Frege, düşüncenin doğruluk değeri ile olan ilişkisini özne-yüklem ilişkisi olarak değil, anlam ve gönderge ilişkisi olarak ele alır.⁴⁹ Ona göre, özne yüklem düşüncenin bölümleridir; bunlar

---

⁴⁵ Mendelsohn, a.g.e., s. 35-36

⁴⁶ Salerno, a.g.e., s. 37-44

⁴⁷ Frege, a.g.e., s.214-215

⁴⁸ Salerno, a.g.e., s.63-64

⁴⁹ Frege, a.g.e., s.215-216

epistemik açıdan aynı seviyede yer alır. Özne ve yüklem birleşiminden düşünce elde edilir. Ancak düşünceden doğruluk değerine ulaşamaz. Frege'ye göre doğruluk değeri cümlenin göndergesi olduğu için bütün doğru cümlelerin göndergesi aynıdır. Aynı şekilde bütün yanlış cümlelerin doğruluk değeri de aynıdır. Zira doğru bir cümlenin göndergesi “doğru”, yanlış cümlenin göndergesi de “yanlış”tır.⁵⁰

Frege, cümlenin göndergesini incelerken, yan cümleciğin göndergesi/ doğruluk değeri aynı başka bir yan cümle ile birleşik cümlenin doğruluk değeri değişmeden daima değiştirilemeyeceğini iddia eder. Bunun sebepleri olarak şunları söyler: Bir yan cümle düşüncenin sadece bir kısmını ifade ettiği için hiçbir doğruluk değerine referansta bulunmaz. Bir yan cümlenin anlamı, bir düşünce dışında başka bir düşüncenin bir parçasını da kapsayarak bir doğruluk değerine referansta bulunur. Ancak bu doğruluk değeri ile yetinmez.⁵¹

1.1.2. Russell: Belirli Betimler

Russell'ın felsefi mirasının en önemli doktrini betimleyici referanstır. Russell'ın betimleyici referansın aydınlatılmasına katkısı, belirli betimlerin semantik analiziyle olmuştur. Russell'ın amacı, gündelik dildeki belirli betimlerin semantik analizi yoluyla belirli betimlerin değiş-tokuş edilebilirliklerini göstermektir. Ancak Russell bu analizi matematiğin temellerine ve metafiziğe de uyguladı.⁵² Russell'ın belirli betimler analizi, öznenin tamamen ortadan kalktığı bir açıklamadır. Russell bu açıklama yönteminin kapsamını genişletti; özne kavramında değişiklik yaptı ve daha fazla ifadeyi sözde özne olarak niteledi.⁵³

Dil felsefesinde referans yaklaşımları özdeşlik ifadelerinin nasıl bilgi verici olduğunu açıklama çabasıyla ortaya çıkmıştır. Russell özdeşlik ifadelerinin nasıl bilgi verici olacağı sorununu şöyle açıklar: $a=a$ ve $a=b$ ifadelerinin bilişsel değer açısından farklıdır; çünkü “a” ve “b” nin aynı nesneye referansta bulunmaz. Russell'a göre aynı nesnenin farklı adları, anlamda herhangi bir değişikliğe yol açmaz. Bu sebeple özdeşlik ifadesinin bilgi verici olmasının temel şartı şudur: Eşitliğin bir ya da iki tarafında belirli

---

⁵⁰ Frege, a.g.e., s.217

⁵¹ Frege, a.g.e., s.230

⁵² Graham Stevens, *The Theory of Description: Russell and The Philosophy of Language*, London, Palgrave Macmillan, 2011, s.1-2

⁵³ Jean Gerard-Rossi, *Analitik Felsefe*, s. 37

betimlerin (i. definite description, f. description définie) olması. Zira belirli betimlerin anlamları referansta buldukları nesnelere çıkarılamaz. Russell'a göre eşgönderimsel adlar birbirinin yerine geçtiklerinde bile bilişsel içerik korunur. Ancak değiş-tokuş edilebilme kuralı belirli betimleri belirlemez. Böylece özdeşlik ifadelerinin bilgi verici olmaları sağlanır.⁵⁴

“Fransa'nın şimdiki kralı keldir” önermesini ele alalım. Burada problem, önermenin öznesi konumundaki “Fransa'nın şimdiki kralı” ifadesinin anlam ve referansı; dolayısıyla önermenin doğruluk değeri ile ilgilidir. Bir önermenin doğruluk değeri, yüklemine öznesine uygun olup olmaması ile belirlenir. Bu önermede yüklemine uygunluğundan önce öznenin kendisi problematiktir. Burada problem günümüzde Fransa kralı olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda iki şeyden biri yapılabilir: “Fransa'nın şimdiki kralı” ifadesini anlamsız saymak ya da söz konusu ifadeye bir anlam verip bir gönderge atfetmek.⁵⁵ Ancak Russell bu iki alternatifi de kabul etmez; onun çözümü şudur: Önermenin doğruluk değeri olduğunu kabul etmek ama önermenin öznesine bir gönderge atfetmemek. Bu nedenle Russell her terimin bir varlık ya da objeye karşılık gelmesi düşüncesini eleştirir.

Bu noktada Russell'ın Meinong eleştirisinden bahsetmek gereklidir: Meinong'a göre altın dağ, yuvarlak kare gibi fiktif nesnelere hakkında konuşabiliriz; bu ifadelerin geçtiği önermeler doğru olabilir; sonuç olarak bu ifadeler bir tür mantıksal nesnelere.⁵⁶ Ancak Russell bunu kabul etmez; ona göre tek boynuzlu atın armalarda ve literatürde var olduğunu ya da Hamlet'in Shakespeare'in hayal dünyasında var olduğunu söylemek kafa karıştırıcı bir söylemdir; sadece bir dünya vardır: O da gerçek dünyadır. Shakespeare'in hayal dünyası ise gerçek dünyanın bir parçasıdır. Çünkü Shakespeare'in Hamleti yazarken sahip olduğu düşünceler gerçektir. Bunun dışında nesnel bir Hamlet yoktur.⁵⁷ Russell'a göre gerçekliğin anlamı mantıkta hayati bir önem taşımaktadır; Hamletin başka bir dünyada var olduğunu öne sürerek gerçekliğin değiştirilmesi düşünceye zarar vermektedir. Russell'a göre önermeleri analiz ederken sembollerle ilgileniriz; eğer hiçbir öneme sahip olmayan sembolleri düşünmenin araçları yaparsak, fiktif nesnelere kabul

---

⁵⁴ Mendelsohn, a.g.e., s.33

⁵⁵ Jean Gerard-Rossi, *Analitik Felsefe*, s.24-25

⁵⁶ Bertrand Russell, “Description”, *Meaning and Reference* içinde, (ed. A.W. Moore), New York, Oxford University Press, 1993, s.47

⁵⁷ Bertrand Russell, “Description”, s.47

etme hatasına düşeriz; dolayısıyla önermelerin analizinde gerçek olmayan hiçbir şey kabul edilemez.⁵⁸

Frege'nin anlam ve gönderge arasındaki ayrımının karşılığı Russell'da anlam ve düz anlam ayrımıdır. Bu ayrıma göre, bir ad bir kavrama işaret eder; bir kavram da bir nesneyi belirtir. Bir terimi anlamak, ancak terimin bir kavram vasıtası ile gerçek, maddi, bir nesneye referansı ile mümkündür.⁵⁹ Frege belirli betimler de dâhil olmak üzere bütün tekil terimleri, cümlede benzer rol oynadıkları için özel adlar olarak ele alır. Ancak Russell, belirli betimleri farklı bir kategori içerisinde değerlendirir; onları belirtici ifadeler (i. denoting phrases) kategorisine koyar.⁶⁰ Ayrıca Russell, Frege'nin anlam ile ilgili söylediklerini eleştirir; anlam ve gönderge ayrımının yanlış ifade edildiğini ileri sürer.

Russell özel adlar ile betimler arasında bir ayrım yapar. “Scott” ve “Waverly'in yazarı” ifadeleri aynı bireye referansta bulunan ifadelerdir. Ancak iki ifadenin gramatikal formları birbirinden farklıdır. “Scott” bir özel ad iken “Waverly'in yazarı” belirli betimdir.⁶¹ Russell özel adları şu şekilde tanımlar: “*Atomik cümlenin özne yüklem tümcesi, ikili bağıntı tümcesi, üçlü bağıntı tümcesi vs. gibi herhangi bir türünde olabilecek bir sözcüktür.*”⁶² Belirli betimler, “*şöyle-şöyle olan (the so-and-so) şeklinde olan ifadelerdir*”⁶³. Russell belirli betimleri özel ad olarak değerlendirmez; “Fransa'nın şimdiki kralı” belirli betimini ele alalım. Bu betimin referansta bulunduğu bir nesne yoktur. Eğer bu betimi özel ad olarak düşünürsek, betimin semantik değerinden bahsedemeyiz. Russell'ın özel ad ve betim arasındaki ayrımı aynı zamanda basit-birleşik sembol arasındaki ayrıma karşılık gelir. Russell'a göre özel ad basit bir semboldür; betim ise parçalardan oluşmuş birleşik semboldür.⁶⁴

Russell'a göre özel adlar iki kategori oluşturur: Gramatikal özel adlar ve mantıksal özel adlar. Gramatikal özel adlar, birey, nesne ve yer adları gibi gündelik dilde kullandığımız özel adlardır. Mantıksal özel adlar ise tanıma yoluyla bilgi sahibi

⁵⁸ Bertrand Russell, “Description”, s.48

⁵⁹ Christian Delacampagne, *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*, (çev. Devrim Çetinkasap), 4.b., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.37

⁶⁰ Michael Morris, *An Introduction to the Philosophy of Language*, New York, Cambridge University Press, 2007, s. 53

⁶¹ Bertrand Russell, “Description”, s.50; Jean Gerard-Rossi, *Analitik Felsefe*, s.24-25

⁶² Bertrand Russell, *Anlam ve Doğruluk Üzerine*, (çev. Ezgi Ovat), Ankara, İtalik Yayınları, 2013, s.108-109

⁶³ Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları*, (çev. Vehbi Hacıkadiroğlu), İstanbul, Say Yayınları, 2017, s. 68

⁶⁴ Bertrand Russell, “Description”, s.50

olduğunuz nesnelere adlandırmak için kullandığımız özel adlardır. Russell'a göre adların tamamen ortadan kalktığı bir dil düşünebiliriz. Ona göre özel adlar sanıldığı gibi tekil terim değildir; nesneye doğrudan referansta bulunmaz; aksine özel adlar belirli betimlerin kısaltmalarıdır; bir ad doğrudan ilişki içerisinde olduğumuz bir tekil bir nesneye uygulanabilir; doğrudan ilişki içinde olmadığımız bir nesneye uygulanamaz.⁶⁵

Russell zel adlar arasında bir ayırım yaptıktan sonra betimler arasında da bir ayırım yapar: Betimler belirli ve belirsiz olmak üzere iki eşitir; belirli betimler, “şöyle-şöyle-olan” (the so-and-so) formundaki ifadelerdir; belirsiz betimler ise “bir şöyle-şöyle-olan” (a so-and-so) formundaki ifadelerdir. Russell'a göre bir belirli betimde, belirli betimin ifade ettiği özellik sadece bir nesneye aittir. O özelliğe sahip sadece tek bir nesne vardır.⁶⁶ Bunu bir örnekle açıklayalım: “Waverley'in yazarı” dediğimizde şunu anlamalıyız: Waverly kitabını yazan sadece bir kişi vardır ve başka hiç kimse Waverly'i yazmamıştır.

Bu nokta Russell'ın epistemolojisinden bahsetmemiz gerekmektedir. Russell'a göre nesnelere bilgisi iki türlüdür:

- 1) Doğrudan bilgi (Knowledge by acquaintance)
- 2) Betimleme yoluyla bilgi (Knowledge by description)

Tanıma yoluyla bilgi, duyum yoluyla dolaysız olarak edindiğimiz bilgilerdir. Örneğin masanın duyu verilerini; sertliğini, rengini vs. masayı gören dolaysız olarak biliriz. Ancak masayı fiziksel bir nesne olarak bilmek dolaysız değildir. Russell'a göre masanın bilgisi ancak betimleme yoluyla elde edilir; masa şu-şu duyu verilerine sahip bir nesne olarak tanımlanabilir. Russell'a göre bir nesneyi betimleme yoluyla bilebiliriz; bir nesneyi dolaysız olarak ve gerçekte olduğu gibi bilemeyiz. Bu sebeple Russell doğruluğun tanımlama yoluyla bilgi ile değil, betimleme yoluyla bilgi ile ilgili olduğunu iddia etmektedir.⁶⁷

Betimleyici referansın temeli belirtici ifadelerin tekil terim olmamasıdır. Bu noktada şunu belirtmek gerekir: Russell'a göre betimler, özellikle de belirli betimler belirtici ifadeler kategorisine girer. Russell'ın ifadeleri belirtici olarak nitelenmesi tamamen gramatikal bir temeldedir; bir ifadenin belirtici olması, ifadenin bir nesneye

⁶⁵ Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 68-69

⁶⁶ Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları*, s. 68-69

⁶⁷ Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları*, s.63-64; Teo Grünberg, *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları*, s.45

referansta bulunmasını gerektirmez; ifadelerin belli bir ifade grubuna ait olduğunu belirtir.⁶⁸

Russell belirtici ifadeleri üç gruba ayırır:

- 1) “Günümüz Fransa Kralı” gibi belirtici olan hiçbir şey belirtmeyen ifadeler
- 2) Belli bir nesneyi belirten ifadeler
- 3) Belirsizlik belirten ifadeler: “Bir adam” ifadesi birçok adamı belirtmez; belirsiz bir adamı belirtir.⁶⁹

Russell’a göre belirtici ifadeler anlamlı değildir; sadece içerisinde yer aldıkları önermeler ile bir anlam kazanır.

1.2. Nedensel Referans

Kripke, nedensel referansı, Frege’nin ve Russell’ın ileri sürdüğü betimleyici referansa alternatif olarak ortaya koymuştur.⁷⁰ Nedensel referansın dayandığı temel düşünce şudur: Bir özel ad, bağlantılı olduğu nesneye referansta bulunur. Ancak referansta bulunurken konuşanın zihninde ad ile ilişkili betimsel içeriğe sahip olması beklenmez. Nedensel referansa göre, referansta bulunmak, ilk adlandırma sırasında bir algılama (i. perception) ile sağlanmaktadır. Referans ise nedensel zincir yoluyla taşınır.⁷¹ Kripke’nin ortaya koyduğu nedensel referans, Keith Donnellan tarafından geliştirilmiştir. Ancak konunun ayrıntıya boğulmaması için Kripke’nin referans görüşünü vermekle yetineceğiz.

1.2.1. Ad ve Betim İlişkisi

Bir özel adın ile betim ile ilişkisi, dil felsefesinde özel adlar tartışmasının merkezinde bulunmaktadır. Bu tartışma şu sorular etrafında şekillenmektedir: Özel adlar anlama ya da betimsel içeriğe sahip midir? Betim özel adın anlamını verir mi? Özel adlar

⁶⁸ Graham Stevens, a.g.e., s.9-10

⁶⁹ Bertrand Russell, “On Denoting”, *Mind*, Vol. 14, No. 56, 1905, s.479

⁷⁰ Bu noktada şunu belirtmek gerekir: Kripke özel adlar ve referans ile ilgili görüşlerinin bir teori olmadığını, sadece referansın bir ‘resmini’ çizdiğini ifade etmektedir. Ancak dil felsefesi literatüründe Kripke’nin görüşleri nedensel referans olarak nitelendirilmiştir. Bu sebeple biz de bu başlığı kullanmayı tercih ettik.

⁷¹ Marga Eimer, Eliot Michaelson, “Reference”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2017, (ed.Edward N. Zalta) URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/reference/>>. 19.04.17

betimler yoluyla referansta bulunur mu? Eğer özel adların betimsel bir içeriği yoksa özel ad nasıl referansta bulunur? Önceden belirttiğimiz üzere, betimleyici referansa göre, özel ad ile betim doğruluk değeri değişmeksizin değiş-tokuş edilebilir; özel ad betimlerin kısaltmasıdır; ilişkili olduğu betim ile uyumlu nesneye referansta bulunur.

Kripke, betimleyici referansın özel ad ile betimin doğruluk değerinde bir değişme olmadan değiş-tokuş edilebileceği iddiasını reddeder.⁷² Kripke'ye göre bir özel adın, yan anlamı (i. connotation) yoktur; özel adın yerine betim konulamaz. Kripke bu sebeple, özel adı betimden ayırır;⁷³ betimlerin özel adların anlamını vermediğini söyler. Bununla birlikte betimlerin göndergeyi sabitlemek için kullanılabilmesini kabul eder. O, betimlerin kullanımını açıklamak üzere göndergeyi belirlemek ve özel adın anlamını vermek arasında bir ayrım yapar. Ona göre betimler göndergeyi tespit etmek için kullanılabilir; ancak özel adın anlamı yoktur. Nedensel referansın diğer ismi Donnellan, Kripke'nin göndergeyi belirlemek ve özel adın anlamının verilmesi ayırımına paralel olarak ifadelerin yükleyici kullanımı ve referansiyel kullanımı arasında bir ayrım yapar.⁷⁴ Bize göre Kripke ve Donnellan'ın bu ayrımlarının nedeni şudur: Adların göndergesinin onlara anlam vererek belirleneceğini savunan betimleyici referansı çürütmek.

Kripke'ye göre betimi sadece göndergeyi sabitlemek için kullanıyorsak betimin görevi referansta bulunulan nesneyi belirlemektir. Betimin göndergeyi sabitlemek için kullanımını Hesperus örneği ile açıklayalım: Hesperus'u (Akşam yıldızı) ilk kez gören kişi, 'gökyüzünde akşam görünen yıldız' betimini göndergeyi tespit etmek için kullanır. Bu durumdan 'gökyüzünde akşam görünen yıldız' betiminin adın anlamının bir parçası olduğu sonucu çıkmaz. Olgu karşıtı (i. counterfactual) bir durumda, Hesperus'a Kuyruklyıldız çarpmış olabilir ve Hesperus o konumda olmayabilirdi. Bu durumda, 'Hesperus Hesperus olmayabilirdi' demek yerine 'Hesperus bu konumda olmayabilirdi' deriz.⁷⁵ Eğer özel ad, betimsel bir içeriğe sahip olsaydı ve bu betimsel içerik vasıtası ile referansta bulunsaydı, söz konusu olgu karşıtı durumda "Hesperus" adı ile aynı nesneye referansta bulunulmazdı.

⁷² Mark Textor, Dolf Rami, "Proper names: Philosophical and Linguistic Perspectives", *Erkenntnis*, Vol.80, S.2, 2015, s.192

⁷³ Jean Gerard-Rossi, *Analitik Felsefe*, s.108-109

⁷⁴ Jean Gerard-Rossi, *Analitik Felsefe*, s.110

⁷⁵ Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, s. 73-74

1.2.2. Katı Belirtici

Kripke'nin özel ad ve betim ayrımının temelinde onları farklı semantik kategorilerde ele alması yatmaktadır. Kripke'ye göre referansta bulunmaları açısından dildeki ifadeler iki kategoridir: Katı belirtici ve katı olmayan belirtici. Katı belirtici (i. rigid designator) bütün mümkün dünyalarda aynı nesneye referansta bulunur. Kripke özel adları katı belirtici olarak değerlendirir. Bir özel ad, nesne hangi mümkün dünyada var olursa olsun, o nesneye referansta bulunuyorsa katı belirticidir. Kripke, nesnenin zorunlu varlık olduğu durumlarda belirticiyi *kuvvetli katı belirtici* olarak nitelendirir. Kripke, "Nixon" adı ve "1970'deki ABD başkanı" betimi üzerinden katı belirticileri açıklar: Kripke'ye göre "Nixon" adının göndergesi olan adamın başkan olmama ihtimalinin olması, o adamın "Nixon" adının göndergesi olmadığı anlamına gelmez.⁷⁶

Katı olmayan belirticilere gelince bu konuda şunları söyleyebiliriz: Katı olmayan belirtici (i. non-rigid designator) ise bütün mümkün dünyalarda aynı nesneye referansta bulunmaz. Kripke betimleri ikinci kategori içerisinde değerlendirmektedir. Kripke katı belirtici ve katı olmayan belirtici arasındaki ayrımı açıklarken mümkün dünyalar semantiğine dayanır. Katı belirtici ve katı olmayan belirtici arasındaki farkı açıklarken "Platon'un en ünlü öğrencisi" betimini ele alalım. Bu ifade gerçek dünyada Aristoteles'e referansta bulunur. Ancak öyle bir mümkün dünya düşünebilir ki Aristoteles'in Platon'un öğrencisi ya da en ünlü öğrencisi olmayabilir. Bu durumda söz konusu betim Aristoteles'e referansta bulunmaz; betim katı belirtici olmaz.⁷⁷

Bir an için betimleyici referansın iddiasını doğru kabul edelim. Bir özel adın referansı betimler yoluyla sağlansın ve ad betim ile aynı anlama gelsin. Bu durumda özel ad katı belirtici olmayıp, bütün mümkün dünyalarda farklı nesnelere referansta bulunacaktır; sonuçta katı olmayan belirtici olacaktır. Bunun nedeni betimde verili olan niteliklerin farklı mümkün dünyalarda farklı nesnelere uyumlu olmasıdır. "Aristoteles Platon'un öğrencisidir" ifadesini ele alalım. "Aristoteles" adı "Platon'un öğrencisi" anlamına gelip referansını söz konusu betim yoluyla sağladığını varsayalım. Bu durumda "Aristoteles" adı söz konusu betim ile uyumlu nesneye referansta bulunur. Ancak

⁷⁶ Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, s.62-64

⁷⁷ Colin McGinn, *Philosophy of Language*, s.42

Aristoteles'in Platon'un öğrencisi olmadığı mümkün dünyalarda olabilir; Aristoteles adı başka nesnelere referansta bulunabilirdi.⁷⁸

Görüldüğü gibi Kripke nesneleri sadece betimleyici özellikleri ile adlandırıldığını kabul etmez. Çünkü bu varsayımı kabul ettiğimiz takdirde bu özellikler bizi bir yanılgıya düşürür. O yanılgı şudur: Betimleyici özelliklerin nesnelere bütün mümkün dünyalarda tespit etmek için kullanılan nitelikler olması. Bu yanılgının sebebi ise apriori ve zorunlu arasındaki epistemolojik ve metafizik karşıtlıktır. Kripke, betimin adlandırma ile aynı olduğu düşüncesine karşı çıkar; bu düşünceye cevaben şunlar söyler: Mümkün dünyalarda nesnelere 'ortaya çıkarılmaz', şart koşulur; mümkün dünyalarda nesnelere ampirik imkanından çok mantıksal imkanından söz edilir. Buna bağlı olarak mümkün dünyaların bütün niteliksel özelliklerinin verilmesine gerek yoktur. Ayrıca, nesnenin mümkün dünyada sahip olduğu özelliklerin onun gerçek dünyada ayırt etmek için kullanılan özelliklerle bir ilgisi yoktur.⁷⁹

1.2.3. Mümkün Dünyalar Semantiği

Kripke'nin mümkün dünyalar semantiği ile ilgili düşüncelerini daha iyi anlayabilmek için mümkün dünyalar kavramını açıklamayı gerekli gördük. Mümkün dünyalar kavramını ilk kullanan filozof Leibniz'dir. Leibniz'e göre Tanrı'nın zihninde pek çok mümkün dünya vardır. İçinde yaşadığımız evren bunlardan sadece birisidir. Tanrı zihnindeki mümkün dünyalardan birini, dünyamızı aktüelleştirmiştir; yani yaratmıştır. Mümkün dünyalar uzun yıllar sadece bir teodise ile ilgili bir kavram olarak kalmıştır. Mümkün dünyalar kavramını teodise tartışmalarından farklı bir bağlama modal mantık bağlamına David Lewis ve Kripke taşımıştır. Böylece onlar sayesinde mümkün dünyalar felsefi bir karakter kazanmıştır.⁸⁰

Lewis'e göre yaşadığımız dünya dışında mümkün dünyalar vardır. Ancak bu dünyalar kozmolojik değildir; bir olanaklar çokluğudur. Dolayısı ile Lewis de dünyalar imkânlar şeklinde görülür. O, gündelik dil ışığında mümkün dünyaları şu şekilde temellendirir: Nesnelere olduklarından başka türlü olma yani olduklarından farklı türde

⁷⁸ Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, s.73

⁷⁹ Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, s.64

⁸⁰ Christopher Menzel, "Possible Worlds", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2016 Edition, (ed. Edward N. Zalta), URL=<<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/possible-worlds/>>. 22.04.2017

olma ihtimalleri vardır. Lewis'e göre gerçekte olduklarından farklı varoluş tarzları vardır; nesnelere farklı olma yolları ise mümkün dünyalardır.⁸¹

Kripke ise mümkün dünyaların tanımını şu şekilde yapar: “Mümkün bir dünya kendisi ile ilişkilendirdiğimiz betimsel koşullarla verilir. Mümkün dünyalar, ne karşı karşıya geldiğimiz ne de teleskopla izlediğimiz uzak bir ülkedir.”⁸²

Kripke, mümkün dünyalar görüşünü açıklamak üzere *a priori* ve *zorunlu* kavramları arasında bir ayırım yapar. Kripke'ye göre *a priori* gerçekler, deneyimden bağımsız olarak bilinen gerçeklerdir; ancak *a priori* gerçekleri bilmek *zorunlu* değil; olumsaldır. Kripke *a priori* ve *zorunlu* kavramlarının farklı alanlara ait terimler olduklarını ifade eder. Ona göre, *a priori* epistemolojik bir kavram iken *zorunlu* kavramı metafizik alana aittir; bu sebeple bu iki kavram aynı anlama gelmemektedir.⁸³

Kripke'ye göre tikel önermelerde ve *a priorilik* ve *zorunluluk* birlikte olabilir ve olmayabilir. Bu önermelerin durumuna göre değişebilir. Ancak Kripke için önemli olan bu ikisinin bir arada olup olmadığı değildir; Önemli olan husus, *a priori* kavramının epistemolojik bir alana, *zorunlu* kavramının da metafizik alana ait olduğunu görmektir. Kripke *a priori* ve *zorunlu* kavramların mahiyetine dair önemli bir yanlış vardır. Bu yanlış da şudur: Onları eş anlamlı kabul etmek. Bu eş anlamlılık yanlışının iki nedeni vardır. Bu iki neden şu düşüncelerle ifade edilir:

- 1) *a priori* bir ifade, deneyimden bağımsız olarak bilindiği için *zorunlu* olmalıdır.
- 2) Bir ifade bütün mümkün dünyalarda doğru ise, zihindeki bütün mümkün dünyalar gözden geçirilip ifadenin *zorunlu* ve *a priori* olduğu bilinir.⁸⁴

1.2.4. İlk Adlandırma ve Nedensel Zincir

Kripke, özel adın göndergesinin betim vasıtası ile belirlenmesine karşıdır. Bu durumda şunu sormalıyız: Eğer özel ada betim yoluyla referansta bulunmak mümkün değilse, gönderge nasıl belirlenir? Kripke'ye göre özel adın göndergesi ilk adlandırma sırasında belirlenir; bir nesneye ya da bireye ad veren kimse, o nesneyi gösterip “Bunun

⁸¹ David Lewis, *Counterfactuals*, Cambridge, Harvard University Press, 1973, s. 84

⁸² Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, s.57

⁸³ Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, s.47-50

⁸⁴ Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, s.51

adı .....dır” dediğinde o nesneni adı olur. İlk adlandırma sırasında nesne gösterimle (i. ostension) adlandırılabilir ya da ada bir betim vasıtası ile referansta bulunulabilir.

Hesperus (Akşam Yıldızı) örneğini ele alalım. Bir kişi gökyüzünde Venüs’ü gösterip “Buna Hesperus diyorum” veya “ Bunun adı Hesperus olsun” dediğinde bu gök cismine bir ad verilmiş olur. Betim ile ad vermeye gelince “Akşam vakti gökyüzünde görünen nesne” şeklindeki betim örneğini verebiliriz. Bu betimi kullanarak bu gök cismine referansta bulunabiliriz. Bu açıdan Kripke’ye göre betimleyici referansın uygulanabilirliği sadece ilk adlandırma esnasında mümkündür.⁸⁵

Kripke’ye göre referans, ad veren kişinin kararı ile sınırlı değildir. Adın ne olduğu kadar adın ne taşıdığı da önemlidir. Özel Adın bir referans olması için ad veren kişinin kararından daha fazla bir şey gerekir. Başka bir deyişle diğer insanlarda bu adı kullanmalıdır. Başak insanların bu adı kullanmaları nedensel zincir denir. Nedensel zincir yoluyla ad herkes tarafından bilinir ve kullanılır.⁸⁶ Ad, nedensel zincir yoluyla halkadan halkaya geçtiğinde adı öğrenen kişi, bu adın göndergesinin neyi betimlediğini bilmesede de ada referansta bulunabilir.

1.2.5. Betimleyici Referansın Eleştirisi

Kripke, Frege’nin ve Russell’in ileri sürdüğü betimleyici referans haklı eleştiriler yapmaktadır. Bu eleştiriler üç kategori altında toplanabilir: Modal, epistemolojik ve semantik argümanlar.⁸⁷ Bu noktada şunu belirtmeliyiz: Kripke’nin amacı betimleyici referansa karşı argümanlar geliştirmek değildir; betimleyici referansın özel adların referansında nasıl yanlış olduğunu ortaya koymaktır. Şimdi bu üç argümanı kısaca açıklayalım.

- I. Modal argüman konusunda şunu söyleyebiliriz. “Aristoteles” adınının “Platon’un öğrencisi” betiminin kısaltması olduğunu varsayalım. Bu durumda Aristoteles varsa onun Platon’un öğrencisi olması zorunludur. Ancak Kripke’ye göre bu yanlıştır. Çünkü Aristoteles’in Platon’un öğrencisi olmadığı ya da hiç felsefe ile uğraşmadığı mümkün dünyalar söz konusudur. Betimleyici referansın iddia ettiği gibi bir özel ad betim ile

⁸⁵ Bknz. 120. Sayfadaki 63 nolu dipnot, Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*

⁸⁶ Bknz. 120. Sayfadaki 63 nolu dipnot, Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*

⁸⁷ Nathan U. Salmon, *Reference and Essence*, Oxford, Basil Blackwell, 1982, s. 23-31

uyumlu nesneye referansta bulunuyorsa, Sokrates adı bütün mümkün dünyalarda aynı bireye referansta bulunamaz.⁸⁸

- II. Epistemolojik argüman: Bu argüman modal argümana benzemektedir. Kripke bu argümana dayanarak şöyle demektedir: Adı kullanan kişinin adın göndergesi ile ilgili belirleyici bir betime sahip olması gerekmez.⁸⁹ Epistemolojik argümana göre, konuşan kişi, adın göndergesi ile ilgili bir betime sahip olmasa bile başarılı bir referansta bulunur. Bunu Gödel örneği ile açıklayalım: “Gödel” adı “aritmetik eksikliği kanıtlayan kişi” betimini ele alım. Gödel gerçekte aritmetik eksiklik kanıtlamamış, delili bir başkasından çalmış olabilir. Ancak Kripke’ye göre Gödel adını kullanan kimse yine de başarılı bir referansta bulunur.⁹⁰ Konuşucunun başarılı bir referansta bulunması için zihninde adın göndergesi ile ilgili bir betim olmasına gerek yoktur.
- III. Semantik argümana göre ise, hem konuşanın zihninde gönderge hakkında betimin olmadığı durumlar bulunabilir hem de yanlış betimler olduğu durumlar olabilir.⁹¹ “Peano” adını ve “şöyle olan postulatları keşfeden bir matematikçi” betimini ele alalım. “Peano” adının söz konusu betim anlamına geldiğini varsayalım. Bu durumda Peano, Dedekind’e yani gerçekte söz konusu postulatları keşfeden matematikçiye referansta bulunur ve Peano, Peano postulatlarını keşfetmiş olur. Çünkü “Peano” adı Dedekind’e referansta bulunur ve aslında Peano postulatlarını o keşfetmiştir. Kripke’ye göre bu yanlıştır.⁹²

Kripke’nin semantik argüman ile modal argüman karıştırılmamalıdır. Modal argüman, betimleyici referans doğruysa, bazı gerçeklerin olumsuzluğuna dayanmaktadır. Semantik argüman ise, referans ile ilgili bazı gerçeklerin olumsuz olmadığını ya da en azından betimleyici referans doğruysa adların olduğu şekilde olumsuz olmadığını iddia eder.⁹³

⁸⁸ Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, s.73

⁸⁹ Christopher Hughes, *Kripke: Names, Necessity and Identity*, Oxford, Clarendon Press, 2004, s.13

⁹⁰ Saul Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, s.109-111

⁹¹ Jeff Speaks, *Kripke’s attack on descriptivism*, 2005,

<http://www3.nd.edu/~jspeaks/courses/mcgill/415/kripke-descriptivism.html#x1-90003.2> 24.04.17

⁹² Christopher Hughes, *Kripke: Names, Necessity and Identity*, s.15

⁹³ Christopher Hughes, *Kripke: Names, Necessity and Identity*, s.15

1.3. Gündelik Dilde Referans

Gündelik dil paradigmasına göre bir ifadenin anlamı onun kullanımına eşittir. Gündelik dil filozofları anlamın kullanım olduğunu söyleyerek klasik felsefi problemleri (özgür irade, zihin-beden ilişkisi, bilginin doğası vs.) çözmeye çalışmışlardır.⁹⁴ Gündelik dil filozofları referans problemini de kullanım ve bağlam çerçevesinde ele almışlardır. Biz çalışmanın kapsamını belirlemek için sadece J. Searle'ün ve Strawson'ın görüşlerine yer vereceğiz.

1.3.1. Searle: Söz Edimi Olarak Referans

Searle, özel adlar ve referans ile ilgili görüşlerini söz edimleri ışığında kendine göre farklı bir tarzda ortaya koymuştur. Searle'e göre Frege'nin ortaya koyduğu özdeşlik problemi referans ile ilgili postulatlarla ilişkili olarak ortaya çıkmıştır; referans ile ilgili iki postulat vardır:

- I. Varlık postulatı: Buna göre referansta bulunan nesne ya da birey var olmalıdır.
- II. Özdeşlik postulatı: Buna göre bir yüklem, bir nesne için doğru ise nesne ile özdeş olan şey için doğru olmalıdır.⁹⁵

Searle'e göre varlık postulatı gönderge ile ilgili probleme yol açar. Bu problem şudur: "Altın Dağ yoktur" önermesinde "altın dağ" ifadesi neye referansta bulunur? Önermenin anlamlı olabilmesi için "altın dağ" ifadesinin bir göndergesi olması gerekir. Ancak, ifadenin referansta bulunduğu bir nesnenin var olması halinde de önerme çelişkili olur. Bu sebeple varlık postulatı paradoksa yol açmaktadır. Ayrıca Searle varlık postulatı ile ilgili olarak şu soruyu sorar: Sherlock Holmes ya da Noel Baba gibi kurgusal varlıklara referansta bulunulabilir mi? Ona göre bu sorunun cevabı evettir. Kurgusal söylemde "Holmes ünlü bir dedektiftir" ifadesi başarılı bir referansa sahiptir ve anlamlıdır. Ancak gerçek dünya ile ilgili bir söylemde bu önerme anlamsızdır ve referansı başarısızdır. Söz konusu önermenin kurgusal söylemde anlamlı olmasının sebebi, kurgusal dünyada Holmes diye birinin var olmasıdır. Ayrıca Searle'e göre "Bayan Holmes" ifadesinin

⁹⁴ Mitchell Green, "Speech Acts", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2015, (ed. Edward N. Zalta), URL <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/speech-acts/>> 15.05.2017

⁹⁵ John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, (çev. R. Levent Aysever), Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000, s. 157

referansı başarısızdır. Çünkü kurgusal dünyada Bay Holmes hiç evlenmemiş ve Bayan Holmes diye biri hiç var olmamıştır.⁹⁶

Özdeşlik postulatına gelince, Searle onu şu şekilde açıklar: İki ifade aynı nesneye referansta bulunuyorsa, bu iki ifade *salva veritate**de değiş-tokuş edilebilir. Searle'e göre özdeşlik postulatı totoloji değildir; ancak yanlış bir şey ifade ettiği için probleme yol açmaktadır. Ancak Searle özdeşlik postulatının yol açtığı problemlerden ayrıntılı bir şekilde bahsetmez;⁹⁷ varlık ve özdeşlik postulatına özdeşlik problemini çözeceğini düşündüğü üçüncü bir postulat ekler.

III. Belirleme postulatı: Buna göre konuşan, bir nesneye referansta bulunuyorsa onu diğer nesnelere ayırt edecek şekilde belirlemelidir. Başarılı bir referansın olabilmesi için konuşan, nesne hakkında sadece onun için doğru olan betimleri iletmelidir.

Searle'e göre belirleme postulatı üç şekilde gerçekleşir:

1. İfade sadece bir nesne için yüklem vermelidir.
2. Sözcük nesneyi bir bağlama yerleştirmelidir.
3. Sözcük nesnenin belirlenmesini sağlayacak betimleri vermelidir.⁹⁸

Searle referansla ilgili postulatları açıkladıktan sonra Frege'nin ortaya koyduğu özdeşlik problemine çözüm için ad-gönderge ilişkisini inceler. Bu çerçevede kendinden önce ortaya konmuş betimleyici referansı ve nedensel referansı eleştirir; iki görüşün de metafiziksel patikalara yol açtığını belirtir. Bilindiği gibi nedensel referans adların anlamı olmadığını ve sadece nesnelere işaret ettiğini iddia eder. Oysa Searle'e göre nedensel referans, referansın nihai objelerine ve skolastik düşüncenin özcülüğüne yol açmaktadır.⁹⁹

Frege'nin ve Russell'in ileri sürdüğü betimleyici referansa göre özel adlar kısa betimlerdir; özel adın referansı betimler vasıtası ile sağlanır. Searle betimleyici referansı birkaç açıdan eleştirir. İlk olarak Searle'e göre Russell'in tersine belirli betimler kapalıdır;

⁹⁶ John Searle, a.g.e., s.158-159

* Latince 'doğruyu/hakikati kurtarmak' anlamına gelir. Eğer iki ifade, içinde buldukları cümlenin doğruluk değeri değişmeden yer değiştirebiliyorsa, bu ifadelerin *salva veritate* de ikame edilebilir olduğu söylenir. Bknz: "salva veritate" <http://www.philosophypages.com/dy/s.htm> 27.12.16, <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100438896> 27.12.16

⁹⁷ John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.160

⁹⁸ John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.160-161

⁹⁹ John Searle, "Proper Names", *Reading in the Philosophy of Language*, (ed. Peter Ludlow), London, The MIT Press, 1957, s.588

Searle bu görüşünü temellendirirken Russell'ın örneklerinden ziyade Quine'nin örneklerini kullanır; “ Beni ortalık yerde bıraktı” ve “ bunu erkek kardeşim için yaptım” önermelerini inceler. Ona göre “ortalık yer” terimi herhangi bir şeye referansta bulunmazken “erkek kardeşim” terimi bir bireye referansta bulunur. Searle, ilk önermeyi değil; ikinci önermeyi sözcelemenin amacının referansta bulunmak olduğunu iddia eder.¹⁰⁰

Searle'e göre bu durumun birtakım sonuçları vardır:

- 1) İlk önerme ‘ seni nerde bıraktı?’ sorusunun cevabını vermemektir. Ayrıca ‘ortalık yer’ ifadesi bir ad öbeği değildir. Ancak ikinci önerme ‘Bunu kimin için yaptın?’ sorusunun cevabını vermektedir.
- 2) Searle için önemli olan diğer husus, tekil referans ifadelerinin gönderge amacıyla kullanımlarının koşullu olmasıdır.¹⁰¹

İkinci olarak Searle betimleyici referansın ‘Fransa Kralı keldir’ önermesi ile ilgili görüşünü eleştirir. Ona göre betimleyici referansın iki hatası vardır: Birincisi, yüklem öznenin referansta bulunduğu nesne için yanlış olmasıdır. İkincisi ise, öznenin referansta bulunduğu ve yüklem doğru ya da yanlış olarak yüklenebileceği herhangi bir nesne bulunmamasıdır.¹⁰²

Üçüncü olarak Searle, betimleyici referansı söz edimleri* açısından eleştirir. Ona göre betimleyici referansın hatası şudur: Belirli betimlerle yapılan referansı, tek varlıkla ilgili varoluşsal bir önermeyi kesinlemeyle aynıymış gibi ele almak. Bu sebeple Searle, betimleyici referansı söz edimleri ile bağdaştırmaz; önerme edimi, edimsöz edim olan kesinleme edimiyle karıştırılmaz.¹⁰³

¹⁰⁰ John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.152

¹⁰¹ John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.152

¹⁰² John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.253

* i. *speech acts theory*. Söz edimleri ilk olarak Austin tarafından ortaya konulmuştur. Daha sonra Searle tarafından geliştirilmiştir. Söz edimleri teorisi anlam-kullanım ayırımına dayanmaktadır. Söz edimleri teorisi açıklayıcı ve taksanomiktir; sözcüklerle yapılan faaliyetleri, sistematik bir şekilde kategorileştirir, bunların nasıl belirlendiğini açıklar. Genel olarak söz edimleri iletişim edimleridir. İletişim kurmak belirli bir tutumu ifade etmektir. Gerçekleştirilen söz edimleri ise ifade edilen tutumlara karşılık gelmektedir. Örneğin bir ifade bir inancı, isteği, arzuyu dile getirir. Bir iletişim aracı olarak söz edimi, dinleyici, konuşanın niyetini ve amacını tespit ederse başarılı olur. Ancak bazı söz edimleri öncelikli olarak iletişim edimi değildir. Onlar, bağlamı etkileme fonksiyonuna sahiptir. Bknz: Ahmet Cevzici, “Söz Edimleri”, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 8. b, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2013, s. 1447-1448, Kent Bach, “Speech Acts”, *Routledge Encyclopedia of Philosophy: Philosophy of Language*, Version.1, London, Routledge, 1998, s. 384

¹⁰³ John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.254

Son olarak Searle, betimleyici referansın betimin adın anlamı olduğu iddiasını da hatalı bulur. Ona göre betim, adın anlamı kabul edelim. O zaman adın özne konumunda olduğu bir önermede, nesneye ilişkin doğru yüklem açıklayıcı olurken, yanlış yüklem ise çelişkili olacaktır. Ayrıca, nesnenin değiştiği her durumda adın anlamı da değişecektir.¹⁰⁴

Searle'ün özel adlar ve referansla ilgili özdeşlik probleminin çözümünden bahsetmeden önce onun referansa temel olabileceğini düşündüğümüz görüşlerinden bahsetmemiz gerekmektedir. Bu anlamda Searle referans ifadelerini dört kategoriye ayırır:

- 1) Özel adlar
- 2) Belirli betimler
- 3) Ben, sen, şu gibi kişi zamirleri
- 4) Başbakan gibi unvanlar¹⁰⁵

Searle'e göre referansta bulunmanın amacı, konuşanın referansta bulunurken hakkında konuştuğu nesneyi diğer nesnelere ayırt etmesidir. Bu noktada şu soruyu sorar: Referans ifadeleri ile referansta bulunmanın koşulları nelerdir? Searle bu sorunun cevabını araştırırken eksiksiz referans (i. fully consummated reference) ile başarılı referans (i. successful reference) arasında bir ayırım yapar. Eksiksiz referans, hakkında konuşulan nesnenin açık seçik şekilde belirlendiği, belirleme postulatının dinleyene iletiildiği referanstır.¹⁰⁶

Searle'e göre eksiksiz referansın sağlanmasının şartları nelerdir? Bunlar varlık ve belirleme postulatı ile belirlenir. Bu anlamda referansın kullanımını yöneten yedi kural olduğunu söyler. Bu kurallar şöyledir:

- 1) İletişimdeki girdi-çıkı kuralları geçerli olmalıdır.
- 2) Referans ifadesi bir cümle içerisinde sözcelenmelidir.
- 3) Referans ifadesinin içerisinde geçtiği cümle sözcelenirken edimsöz edim yerine getirilmelidir.
- 4) Referans ifadesinin hakkında olduğu bir nesne değildir. Ayrıca referans ifadesi nesne hakkında belirleme betimi içermelidir.
- 5) Konuşan, referans ifadesini sözcelerken hakkında olduğu nesneyi diğer nesnelere ayırt etmelidir.

¹⁰⁴ John Searle, "Proper Names", s. 588; John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.261

¹⁰⁵ John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.162

¹⁰⁶ John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.163

- 6) Konuşan referans ifadesi ile nesneyi belirleme yöneliminde olmalıdır. Ayrıca dinleyen de nesnenin belirlendiğini kavramaya çalışmalıdır.
- 7) Referans ifadesini yöneten anlam kuralları, bu ifadenin, ancak 1-6 kuralları yerine gelmesi halinde belli bir bağlamda belli bir cümlede sözcelendiğini söylemelidir.¹⁰⁷

Searle betimleyici referansın betimlerin adın anlamı olduğu yönündeki iddiasını eleştirir. Bu durumda şu soru gündeme gelir: Referansta bulunduğu nesnenin hiçbir özelliğini belirtmeyen özel adlar nasıl başarılı bir referansta bulunur? Bu noktada Searle Strawson gibi özel adların kullanımları arasında bir ayrım yapar. Ona göre genelde özel adlar gönderge ile ilgili betimsel içeriğe sahip olmamasına rağmen özel adların gönderimsel kullanımı, onların göndergenin bazı özelliklerine sahip olduğunu varsayar.¹⁰⁸

Searle’ün bu konudaki görüşü şudur: Betimleyici referans ile nedensel referans arasında bir uzlaşma vardır. Filozof bu görüşünü özel adların gönderimsel kullanımına dayandırmaktadır. Ona göre özel adlar referans için kullanıldıklarında bir anlama sahip olmalıdır. Bunun nedeni ise belirleme postulatıdır. Belirleme postulatına göre konuşan, adın yerine gönderge hakkında bir betim koyabilmelidir. Konuşanın adın yerine betim ya da betimler koyamadığı durumlarda, kimin ya da neyin hakkında konuşulduğu bilinemez.¹⁰⁹ Ayrıca Searle özel adın anlamının mantıksal olarak göndergenin özelliklerine bağlı olması gerektiğini söyler.¹¹⁰

Searle’e göre adın anlamını tek bir betim vermez; aksine betimler topluluğu verir. Özel ad betimler topluluğu vasıtası ile referansta bulunur.¹¹¹ Bu durumda konuşan kişinin, referansta bulunduğu nesne hakkındaki betimi yanlış ise referans başarısız olmaz. Çünkü referansı sağlayan tek bir betim değil, betimler topluluğudur.¹¹² Bu durumu bir örnek üzerinden açıklayalım. Felsefe öğrencisi Sevgi, Kant adını ‘Tragedyanın Doğuşu kitabının yazarı’ betimi ile öğrenir. Ancak Kant’ın ‘Tragedya’nın Doğuşu kitabının değil, Saf Aklın Eleştirisi kitabının yazarı olduğunu öğrenir. Bu durumdan Sevgi’nin Kant hakkında bildiği her şeyin yanlış olduğu sonucu çıkmaz; dolayısı ile Sevgi’nin Kant adını

---

¹⁰⁷ John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.178-179

¹⁰⁸ John Searle, “Proper Names”, s. 589-590

¹⁰⁹ John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.264

¹¹⁰ John Searle, “Proper Names”, s. 587

¹¹¹ John Searle, “Proper Names”, s. 589

¹¹² John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.265

kullanarak yaptığı referans başarısız olmaz. Searle için burada önemli olan nokta şudur: Tek tek betimlerin gönderge hakkında doğru ya da yanlış olması değil, betimler topluluğunun gönderge hakkında doğru olmasıdır. Ona göre başarılı bir referans, sayısı tam olarak belli olmayan yeterli miktarda betimler kümesi ile mümkündür.¹¹³

Searle nihai olarak ‘özel adlar bir anlama sahip midir?’ sorusuna iki cevap verir. Eğer bu soru, özel adın nesnenin özelliklerini belirleyip belirlemediğini soruyorsa Searle’ün cevabı hayırdır. Ancak bu soru, özel adın mantıksal olarak referansta bulunduğu nesnenin özellikleri ile bağlantılı olup olmadığını soruyorsa, Searle’ün cevabı evettir.¹¹⁴

Searle betimleyici referansı eleştirmesine rağmen, a=b formundaki özdeşlik ifadesinin bilgi verici olması konusunda Frege gibi düşünmektedir. Ancak onu Frege’den ve Russell’dan ayıran önemli nokta, özel adların betimlerin kısaltması olmaması durumudur.

1.3.2. Strawson

Dil felsefesinde referans problemi ile ilgili olarak ele alacağımız son filozof Strawson’dır. Gündelik dil filozoflarından Strawson referans ile ilgili görüşlerini kullanım ve bağlam ekseninde açıklar; betimleyici referansı önemli noktalarda eleştirir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir: Strawson özellikle mantıksal özel ad ve gramatikal özel ad ayrımı çerçevesinde Russell’ı eleştirir; Russell’ın çözmeye çalıştığı ‘Fransa’nın kralı keldir’ gibi önermelerin anlamlı olup olmaması konusunu farklı bir açıdan ele alır. Bu çerçevede Strawson öncelikle referans ifadelerini dört gruba ayırır:

- I. Tekil gösterici ifadeler (Bu, şu vs.)
- II. Özel adlar
- III. Kişi zamirleri (Ben, sen vs.)
- IV. Bir ismi izleyen betimleyici ifadeler (Fransa Kralı vs.)¹¹⁵

Strawson’a göre referans ifadelerinin bu şekilde birbirinden ayırmanın üç yolu vardır. Bunlardan ilki, bu ifadelerin yaptıkları referansın kapsamı ile sözcenin bağlamını

¹¹³ John Searle, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, s.265

¹¹⁴ John Searle, “Proper Names”, s. 592

¹¹⁵ P.F. Strawson, “On Referring”, *Reading in the Philosophy of Language*, (ed. Peter Ludlow), Cambridge, The MIT Press,1997, s.335

ayırmaktır. Bu kriterin iki ayağı vardır: Ben, sen gibi kişi zamirleri, Waverly'in yazarı gibi belirli betimler. İkinci yol, ifadelerin taşıdıkları betimleme güçlerinin farklılığıdır. Burada Strawson'ın betimleyici anlam ile kast ettiği şudur: Genel özellikleri ima etmek. Bu kriterin iki aracı vardır: Hiçbir betimsel içeriğe sahip olmayan, gündelik dilde kullandığımız özel adlar ve yuvarlak masa gibi maksimum düzeyde betimleyici anlama sahip olan adsız ifadeler. Strawson tıpkı ilk iki yol gibi üçüncü yolu da iki kategoriye ayırır. İlk kategoriye göre doğru referans ifadeleri, genel gönderimsel ve niteleyici uyuşumlar tarafından belirlenmiştir. Bu kategoriye kişi zamirleri ve ad fonksiyonu gören ifadeler girmektedir. İkinci kategoriye göre doğru referansiyel ifadeler, gönderimsel ve niteleyici uyuşumlar tarafından belirlenmemiştir; her bir kullanım için *ad hoc** olan uyuşumlar tarafından belirlenmiştir.¹¹⁶

Strawson anlam problemini incelerken ikinci olarak referans ifadeleri ve cümleleri kendi içerisinde ayırır:

A1: Cümle

A2: Cümlenin kullanılışı

A3: Cümlenin sözcelenmesi

B1: Referans ifadesi

B2: Referans ifadesinin kullanılışı

B3: Referans ifadesinin sözcelenmesi¹¹⁷

Strawson aynı cümlenin farklı zamanlarda sözcelenmesi için A1'i kullanır. Örneğin "Fransa'nın kralı bilgedir." cümlesini ele alalım. Bu cümle farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından sözcelenmiş olabilir; biri 14. Louis zamanında başka biri 15. Louis zamanında sözcelenebilir. Bu durumda bu kişiler farklı insanlar hakkında konuşup, farklı doğruluk değerine sahip cümleler sözcelenirler. Strawson'a göre A1 durumundaki cümleler doğruluk değerine sahip değildir; cümleler belli bir kişi hakkında değildir. Ancak A2 durumundaki cümleler hakkında sadece bir kişiden bahsetmek ya da doğru/yanlış bir iddiada bulunmak için kullanıldığı söylenilebilir.¹¹⁸

---

* Latince bir problem ya da durum için geçici çözüm anlamına gelmektedir. Felsefe literatüründe ise söz konusu terim genellikle, bir teorinin kendisini yanlışlayan itirazları dikkate almak suretiyle kendisini revize etmesi anlamında kullanılır. Bknz: Michael Proudfoot, A.R. Lacey, *The Routledge Dictionary of Philosophy*, 4. b., New York, Routledge, 2010, s.6

¹¹⁶ P.F. Strawson, "On Referring", s.353

¹¹⁷ P.F. Strawson, "On Referring", s.340

¹¹⁸ P.F. Strawson, "On Referring", s.341

Strawson referans ifadeleri ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Bir referans ifadesi doğruluk değerine sahip değildir; çünkü doğruluk değerinin taşıyıcısı cümlelerdir. Referans ifadeleri sadece bir kişiye referansta bulunmak için kullanılır. Ancak B1 durumdaki bir referans ifadesinin belli bir kişiye referansta bulunmasından bahsedemeyiz. Aynı referans ifadesinin, tıpkı A2 durumdaki bir cümlenin farklı kullanımları olması gibi farklı referans kullanımları olabilir. Referansta bulunmak, bir kişinin referans ifadesini kullanması (B2) ile mümkün olur. ‘Fransa Kralı’ ifadesini ele alalım. Bu ifade B1 durumunda belli bir kişiye referansta bulunmasından bahsedemeyiz. Ancak belli bir bağlamda kullanıldığında bir kişiye referansta bulunmasından bahsedebiliriz.¹¹⁹ Strawson A1 ve B1 durumdaki cümleler ve ifadeler için tip kelimesini kullanır. Ona göre tipler, tiplerin kullanımları (A2, B2) ve tiplerin sözcelenmeleri (A3, B3) için aynı şeyler söylenemez.

Strawson anlam konusu ile ilgili şunları söylemektedir: Anlam, tiplerin kullanımının bir fonksiyonudur. Bir cümlenin (A2) anlamını vermek, cümlenin doğru ya da yanlış bir iddiada bulunmak için kullanımına yön vermektir. Bir referans ifadesinin (B2) anlamını vermek ise, belli bir kişiye ya da nesneye referansta bulunması için kullanımına yönlendirmektir.¹²⁰ Ancak bununla birlikte Strawson’a göre bir ifadenin anlamının referansta bulunduğu obje ile belirlenemez; cümlenin anlamı da doğruluk yanlışlık iddiası ile ortaya konamaz. Ona göre bir ifadenin ya da cümlenin anlamı, referansta ya da doğru/yanlış iddiada bulunmak için kullanımı belirleyen şartlar, uyulaşımalar ile belirlenir.¹²¹

Strawson’a göre bir ifadenin kullanımı belirleyen uyulaşımalar, ifadenin anlamını verir. Bir cümle bir kişi ya da nesne hakkında olduğunda doğru ya da yanlış bir iddiada bulunur. Bir cümle hiçbir şey hakkında olmasa da sözcelendiğinde, cümlenin kullanımı gerçek kullanım değildir. Strawson böyle kullanımların uygun olmadığını ifade eder.¹²² Strawson anlamla ilgili düşüncelerini açıkladıktan sonra “Fransa’nın kralı âlimdir” cümlesini inceler. Ona göre söz konusu cümle anlamlıdır; belli durumlarda bir şeyin doğru ya da yanlış olduğu iddiası ile kullanılabilir. “ Fransa kralı” ifadesi de belli durumlarda bir bireye referansta bulunabilir. Söz konusu cümlenin ve ifadenin anlamını

---

¹¹⁹ P.F. Strawson, “On Referring”, s.342

¹²⁰ P.F. Strawson, “On Referring”, s.342

¹²¹ P.F. Strawson, “On Referring”, s.343

¹²² P.F. Strawson, “On Referring”, s.344

bilmek de bu durumların ne olduğunu bilmektir. Dolayısıyla cümlenin hiçbir kişiye referansta bulunmadan sözcelenmesi cümleyi anlamsız yapmaz; sadece cümle doğru ya da yanlış bir iddiada bulunmada başarısız olur. Bunun sebebi de cümlenin yanlış kullanımıdır.¹²³ Sonuç olarak değerli ifadeler kullanılarak referansta bulunulduğu iddia edilebilir ya da herhangi bir şeye referansta bulunmadan hataen referansta bulunulduğu iddia edilebilir. “Fransa’nın kralı âlimdir” cümlesi bunun örneğidir.

Strawson’ın referans ile ilgili görüşlerinin temelinde önemli bir ayrım yer alır. Öncelikle ifadelerin kullanımlarını iki kategoride ele alır.

- I. Referansta bulunmak için bir ifadeyi kullanmak
- II. Belirli özelliklere sahip bir kişi olduğu konusunda iddiada bulunmak

Strawson bu ayrıma paralel olarak cümlelerin kullanımlarını da iki kategoride ele alır.

- I. Bireye ya da nesneye referansta bulunmak için kullanılan ifadeleri kapsayan cümleler
- II. Sadece varoluşsal cümleler (Uniquely existential sentences)

Strawson’a göre Russell’in hatalı olmasının nedeni, 1. grup cümleleri 2. grup cümlelere dönüştürmesidir. Betimleyici referans, bir ifadenin söyleyebileceği şey ile onun belli bir kullanımın söylediği şey arasındaki ayrımı temellendirmede ve ifadenin referansiyel kullanımını anlamada hataya düşmüştür.¹²⁴

Strawson cümlelerin anlamını belirleyen lengüistik kurallar hakkında şunları söyler: Dili kullanmamızın amacı, kişiler, olaylar ve objeler hakkında gerçekleri ifade etmektir. Bu çerçevede iki soru önemlidir: Ne hakkında konuşuyorsun? Onun hakkında ne söylüyorsun? Bu sorular anlamı oluşturan lengüistik kuralları belirler. Strawson’a göre ilk soru referans kuralları, ikinci soru niteleme kuralları ile ilgilidir. Bu kuralları referans kuralları ve niteleme kuralları şeklinde ayırılır ve bu ayrım önemlidir. Çünkü bu ayrım klasik metafizik problemlerin çözümünü sağlar. Strawson’a göre bir gerçeği, olayı ya da olgu durumunu ifade etmek için referans ve niteleme kurallarını uygulama zorunluluğu transandantal bir açıklamayı gerektirmez. Bir kelimenin niteleme ve referans kuralları arasındaki lengüistik ayrım, gündelik dilin farklı fonksiyonlarının belirlediği

¹²³ P.F. Strawson, “On Referring”, s.346

¹²⁴ P.F. Strawson, “On Referring”, s.349

analiz edilebilir ifadeler sunmasına yol açar. Bu ayrımı kavramama töz-ilinek, tikel-tümel gibi felsefi belirsizliklere neden olur.¹²⁵

Strawson'a göre referans kuralları, referansın ne olduğunu ve referansın yönünü gösterecek araçlardır. Bu araçlar içinde bağlam oldukça önemlidir. Strawson bağlam ile şunları kastetmektedir: Zaman, mekân, durum, konuşanın kimliği, konuşmanın konusu, konuşan ve onun sözünü ettiği kişilerin geçmişleri. Ona göre bağlam lengüistik uzlaşımıdır; ifadelerin referans olarak kullanımları uygun bağlamsal şartları gerektirir. Bir ifadenin referans kurallarına göre doğru kullanımı, ifadenin niteleyici kullanımından daha önemlidir. Söz konusu zorunluluk konuşanın ve sözcenin bağlam ile kesin bir şekilde ilişkilendirilmesini gerektirir. Strawson bu bağlamsal gerekliliği "ben" kelimesi üzerinden açıklar. Ona göre "ben" kelimesinin sınırı ile ilgili bağlamsal gereklilik, konuşan ile aynı kişi olmasıdır.¹²⁶

Strawson'a göre mantıkçı paradigmayı savunan filozoflar, ifadeyi referans için kullanırken bağlamı ve uyuşumu ihmal ederler; bu ihmalin iki sebebi vardır:

- I. Mantıkçı filozofların tanımlarla meşgul olmalarıdır. Tanım ifadenin niteleyici kullanımının sınırlarının belirlenmesidir. Tanımlar uyuşumu dikkate almaz. Mantıkçı filozoflar bir ifadenin anlam analiz ederken tanımlarla ilgilendikleri için uyuşumu ihmal ederler ya da yanlış yorumlarlar.
- II. Mantıkçı filozofların ideal dillerle ilgilenmesidir.

Strawson referansla ilgili görüşlerinden hareketle betimleyici referansı özellikle de Russell'ı eleştirir. Strawson'a göre Russell'ın hatası, "Fransa'nın kralı âlimdir" gibi cümlelerin özne yüklem formunda olmadığını düşünmesidir ve mantıksal özel adları belirli betimlerden ayırmasıdır. Oysa Strawson mantıksal özel adlarla belirli betimlerin referans ifadesi olmadığını söyler.¹²⁷

Strawson'a göre Russell tipler ve tiplerin kullanımı arasındaki farkı anlamadığı için hata yapar. Russell B1 ve B2 arasındaki farkı görememiş, ifade ile ifadenin kullanımı arasında bir ayırım yapmamıştır. Bu sebeple anlam ve referansı karıştırmıştır.¹²⁸

---

¹²⁵ P.F. Strawson, "On Referring", s.350-351

¹²⁶ P.F. Strawson, "On Referring", s.351-352

¹²⁷ P.F. Strawson, "On Referring", s.339

¹²⁸ P.F. Strawson, "On Referring", s.343

İKİNCİ BÖLÜM

DİN DİLİNDE REFERANS

2.1. Din Dilinin Mahiyeti

Dini inançların dili anlamına gelen din dili ifadesi (i. religious language) çağdaş din felsefesi çalışmalarında en yaygın kullanımlarından biridir. Ancak bu deyim yerine Tanrı hakkında konuşma (i. talk about God) ve teolojik dil (i. theological language) tabirleri de kullanılmaktadır. Temelde dini ifadelerin anlam ve geçerliğini konu olan din dili, çağdaş felsefede pozitivist filozofların “doğrulama” tehditleriyle birlikte, din felsefesinin önemli problemlerinden biri haline geldi.¹²⁹ Din felsefesinde din dili ile ilgili üç problem tartışılmaktadır. Bu problemler şunlardır:

- I. Yükleme problemi. Bu problem, Tanrı hakkında kullanılan terimlerin anlamı ile ilgilidir.
- II. Doğrulanabilirlik problemi, empirik dünya ile dini önermeler arasındaki ilişkisi bağlamında dini ifadelerin anlamlı olup olmaması problemidir.
- III. Referans Problemi ise din dilinde kullanılan ifadelerin lengüistik konumu ve referansta bulunma imkanı ile ilgilidir.¹³⁰

İlk problem yükleme problemi olarak da adlandırabileceğimiz Tanrı hakkında kullanılan terimlerin anlamı problemidir. Esasında bu problem, dilin yapısının ve anlam kaynaklarının Tanrı'nın realitesine uygun olup olmamasından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle, bu problem, aşkın bir Tanrı hakkında konuşmanın nasıl mümkün olduğu ile ilgilidir.¹³¹ Açıkçası teşbihî dil yani insani nitelikleri dile getiren bir dil olmadan Tanrı hakkında konuşmak mümkün değildir. Ancak Tanrı hakkında teşbihî bir dil kullanmak

¹²⁹ Turan Koç, *Din Dili*, 3.b., İstanbul, 2012, İz Yayıncılık, s.15

¹³⁰ Mark Wynn, “Religious Language” *Companion Encyclopedia of Theology*, (ed. Peter Byrne, Leslie Houlden), New York, Routledge, 1995, s.413

¹³¹ Koç, a.g.e., s. 26

da antropomorfik bir Tanrı anlayışına kapı aralar. Bununla birlikte Tanrı'nın mahlûkata benzemezliği ilkesi gereğince O'nun hakkında olumlu bir cümle kurmanın mümkün olmadığı esasına dayalı olan tenzihî dili kullanmak da agnostisizme yol açmaktadır.

Din dilinde kullanılan terimler kaçınılmaz olarak insani terimlerdir. Bu sebeple antropomorfizmden kaçınmak için bu terimlerden insani anlamı çıkarmak gereklidir. Bu din dilinin analogik kullanımınıdır.¹³²

Teşbihi dil ile tenzihi dil arasında orta nokta olan analogik dil hem ortaçağ filozoflarınca hem de çağdaş din filozoflarınca savunulmuştur. Din dilinin analogik kullanımını ile ilgili olarak Ortaçağ teologlarında Aquina'lı Thomas benzer anlamlılık kuramını geliştirmiştir. Buna göre bir terim hem insan için hem de Tanrı için kullanıldığında, aynı anlamda (i. univocally) kullanılmamıştır; aynı şekilde tamamen farklı anlamda (i. equivocally) da kullanılmamıştır; ancak benzer anlamda kullanılmıştır. Aquinas dilin bu şekilde benzer anlamda kullanılmasını, ilahi hikmet ve beşeri hikmet arasındaki benzerliğe dayandırmaktadır.¹³³

Din dilinde yüklemleme problemi bağlamında çağdaş din filozoflarından William Alston ise Tanrı hakkında literal anlamda konuşulabileceğini iddia etmektedir. O hakiki konuşmayı kısmi literalizm diyebileceğimiz sınırlı aynı anlamlılık (i. partial univocality) ile mümkün kılmaktadır. Tanrı hakkında konuşmada sınırlı aynı anlamlılığı sağlamak için terimlerin fonksiyonalist anlamlarını göstererek onları hem Tanrı'ya hem insana yüklemektedir.¹³⁴

Din dilinde ikinci problem, esasında din dilinin imkânı problemidir. 20.yy'da mantıkçı pozitivist olarak bilinen bir grup filozof din dilinin yani Tanrı hakkında konuşmanın imkânını ortadan kaldıracak iddialarda bulundular. Bu filozoflar anlamı deneysel gözlemlerle ilişkilendiren bir teori geliştirdiler; önermelerin anlamlı olmasını doğrulanabilirlik ilkesi çerçevesinde değerlendirdiler.¹³⁵

Schlick'in ilk şeklini ortaya koyduğu doğrulanabilirlik ilkesine göre, bir önerme empirik olarak doğrulanabilirse anlamlıdır; önermenin doğrulama durumları bilindiği

¹³² Koç, a.g.e., s.68-69

¹³³ Rahim Acar, "Dini Dil" *Din Felsefesi Seçme Metinler*, Micheal Peterson, William Hasker vd., (çev. Rahim Acar, Nebi Mehdiyev vd.), İstanbul, Küre Yayınları, 2013, s. 513-514

¹³⁴ Ömer Faruk Özdemir, *William Alston'ın Din Dili Görüşü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s: 21-22

¹³⁵ C. Stephen Evans, 'Din Dili Problemi', (çev. Ferhat Akdemir), *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s:254-257

takdirde önermenin anlamı bilinir.¹³⁶ Wittgenstien da *Tractatus* adlı eserinde “bir tümceyi anlamak o doğru olduğunda neyin olduğu gibi olduğunu bilmektir”¹³⁷ diyerek doğrulama ilkesini anlamlılığın şartı olarak ortaya koymuştur. Ayer ise bir önermenin anlamlı olmasının onun hangi şartlar altında hangi empirik deneyim ile doğrulabileceğini bilinmesine bağlı olduğunu söylemiştir.¹³⁸

Viyana Çevresi filozofları, geliştirdikleri doğrulanabilirlik ilkesi ile birlikte metafizik önermelerin anlamsız olduğunu iddia eder. Ayer’e göre, Tanrı hakkındaki önermeler, ne doğru ne de yanlış olabilen önermelerdir. Bu sebeple metafizik önermelerin bilişsel içeriği yoktur.¹³⁹ Carnap ise “ide, mutlak, sonsuz, var olanın-varlığı, var olmayan, kendinde nesne, mutlak tin, objektif tin” gibi filozofların kullandıkları kavramların mantığın kabul edeceği bir sentaksa sahip olmadığını ve filozofların onlara yükledikleri metafiziksel anlamların ya da betimlerin sözcelerin doğruluk şartlarını taşımadığını iddia etmektedir.¹⁴⁰

Viyana Çevresi filozoflarının doğrulanabilirlik ilkesi ile ilgili şunları söyleyebiliriz: Mantıkçı pozitivist filozofların en büyük çıkmazı, dar anlamda kognitif tecrübe anlayışını kabul etmesidir. Bu, dilin işlev göreceği sınırlı bir alan olduğu kabulüne dayanmaktadır.¹⁴¹

Din dilinde tartışılan üçüncü probleme geçmeden önce din dilinin mahiyeti ile görüşlerimize yer vermek istiyoruz. Kanaatimizce din dili betimleyici bir karakter taşımaz. Bu sebeple onun kognitif içeriğinden bahsedemeyiz. Din dilinde kullanılan ifadeler, empirik değildir, empirik doğrulama ile analiz edilemez. Din dilinin kendine özgü anlam kriterleri vardır; aynı şekilde kendine has mantıki kriterleri vardır. Bütün dinleri içeren bir din dilinden bahsedemeyiz; belli bir kültüre ait, özel adı olan bir dinin kendi dini söyleminden bahsedebiliriz.

---

¹³⁶ William T. Blackstone, *Dinsel Bilgi Sorunu: Felsefi Çözümlemelerin Dinsel Bilgi Sorununa Etkileri*, (çev. Tuncay İmamoğlu), İstanbul, Ataç Yayınları, 2005, s.17

¹³⁷ Ludwig Wittgenstien, *Tractatus Logico-Philosophicus*, (çev. Oruç Aruoba), 7.b., İstanbul, Metis, 2013, s.51

¹³⁸ Alferd Jules Ayer, *Dil Doğruluk Mantık*, 3.b. İstanbul, Metis, 2010, s.13

¹³⁹ Ayer, a.g.e., s.92

¹⁴⁰ Roudolf Carnap, “Metafiziği Dilin Mantıksal Analiziyle Aşma”, *Viyana Çevresi* içinde, (çev. Zeki Özcan), Ankara, Birleşik Yayınları, s.130-132

¹⁴¹ Koç, a.g.e., s.149

2.2. Din Dili ve Referans

Din dili problemi yukarıda ifade ettiğimiz gibi dini ve metafizik önermelerin anlamlı olup olmaması problemi olarak ele alınmaktadır. Ancak özel adların ve belirli betimlerin referansı problemi din dilini de etkilemektedir. Bu noktada din dilinde kullanılan referans ifadeleri ile ilgili problem, dini ifadelerin anlamı probleminden ayrılmaktadır.

Dil felsefesindeki referans problemi, din dili söz konusu olunca birçok soruyu beraberinde getirmektedir: Dini referans ifadeleri referansta bulunur mu? Dini ifadeler referansta bulunursa, dini ifadelerin başarılı referansını hangi referans görüşü ile açıklayabiliriz? Din dilinde başarılı ve başarısız referans ayrımı mümkün müdür?¹⁴²

Din dilindeki referans ifadeleri, ilahi varlığa ve diğer aşkın varlıklara (melek, şeytan vs.) referansta bulunmayı amaçlar. Ancak bu durum birtakım zorlukları beraberinde getirir. Çünkü dini referans ifadelerinin göndergesini empirik yolla belirlemek zordur.¹⁴³ Ayrıca dini referans ifadelerinin semantik anlamın olması birtakım teolojik ve felsefi problemlere yol açmaktadır.

Dil felsefesinde referans ile ilgili olarak ortaya konan yaklaşımlardan hareketle şunu diyebiliriz: Dini referans ifadelerinin lengüistik konumuyla ilgili olarak iki alternatif söz konusudur. Dini referans ifadeleri ya özel addır ya da betimsel bir içeriğe sahip bir tanımdır. Dini referans ifadelerinin özel ad olduğunu varsayalım. Bu durumda bu ifadeler konvansiyonel bir etiket olmanın ötesinde adlandırdığı şeye bağlı bir gerçeklik ifade eder. Aksi durumda, dini referans ifadeleri özel ad değilse betim ya da betimin kısaltması olarak kullanılmaktadır.¹⁴⁴

Dini referans ifadelerinin özel ad olduğunu değil, betimsel içeriğe sahip bir kavram olduğunu varsayalım. Bu kavramı dış dünyada bir gerçekliğe delalet eden bir aracı olarak görürsek, ifadenin semantik anlamından bahsetmek mümkündür. Ancak bu durumda o şeyin varlığını ispat etmek zorunda kalırız.¹⁴⁵

Dini referans ifadelerinin lengüistik konumu ile ilgili belirsizlik, bu ifadeleri kullanan kimseler açısından farklılık arz etmektedir. Bu açıdan bu ifadeleri kullananları iki kategoride ele almak mümkündür. Birinci kategoride vahye muhatap olan ve kutsal

---

¹⁴² James F. Harris, *Analytic Philosophy of Religion*, London, Kluwer Academic Publishers, 2002, s.70

¹⁴³ Harris, a.g.e., s.73

¹⁴⁴ Koç, a.g.e., s.34

¹⁴⁵ Koç, a.g.e., s.34

kitapların kaynağı konumunda peygamberler vardır. İkinci kategoride ise, dini dil kullanmak suretiyle dini tecrübe yaşamamış inanan insanlar vardır.¹⁴⁶

Peygamberler vahiy tecrübesini yaşadıkları için ilahi varlıkla doğrudan bir ilişki içine girerler. Bu sebeple referans ifadeleri onlar için özel ad konumundadır. Ancak inanan insanlar açısından referans ifadelerinin lengüistik konumu ile ilgili olarak iki farklı görüş vardır. Birincisine göre inanan kişi, her ibadetinde ilahi varlıkla karşılaşmakta ve dini tecrübe yaşamaktadır. Bu sebeple dini referans ifadeleri onlar için de özel ad statüsündedir.

İkinci görüşe göre, böyle bir dini tecrübe söz konusu değildir. Dolayısıyla inanan kimse ilahi varlığı kutsal kitapta kendisine atfedilen sıfatlar yoluyla bilebilir. Bu durumda dini referans ifadeleri tanım ya da betim konumundadır.¹⁴⁷

Dil felsefesinde referans problemiyle ilgili olarak betimleyici referans, nedensel referans, söz edimleri olarak referanstan bahsetmiştik. Bu görüşlerin din dili açısından değerlendirdiğimizde, bu görüşlerin sağladığı olanaklardan ya da yol açtığı problemlerden bahsetmek mümkündür. Bu amaçla söz konusu referans yaklaşımlarının din dilindeki referans problemine sundukları alternatif çözümleri ve bu çözümlerin sonuçlarını inceleyelim.

2.2.1. Betimleyici Referans ve Din Dili

Betimleyici referans ile birlikte dil felsefesinde referans tartışması başlamıştır; özel adların anlamının olup olmadığı, göndergelerinin nasıl belirlendiğini tartışılmıştır. Bilindiği gibi betimleyici referans, ad ile göndergesi arasındaki ilişkiyi betimler üzerinden açıklar. Betimleyici referansa göre özel ad, semantik anlama ve betimsel içeriğe sahiptir; özel adın göndergesi betimler vasıtası ile belirlenir; özel ad, betim ile uyumlu nesneye referansta bulunur. Öyleyse betimleyici referansın din dili açısından önemi nedir? İlahi adları betimleyici çizgide düşünebilir miyiz? Din dilini betimleyici çizgide ele almanın bize sağladığı olanaklar nelerdir?

Din dilindeki referans ifadelerinin betimleyici çizgide olduklarını varsayalım. Bu çerçevede Musa adını ele alalım. Konuşan, “Musa” adını kullandığında dinleyici ona

---

¹⁴⁶ Koç, a.g.e., 35

¹⁴⁷ Koç, a.g.e., s.35

“Kimin hakkında konuşuyorsun” diye sorar. Bu durumda konuşan kişi belirli betimler içeren cevaplar verir: “ Kızıl denizi ikiye ayıran adam” “ Sazlıklarda gizlenmiş bebek”¹⁴⁸ Konuşan kişi bu belirli betimler sayesinde başarılı bir referansta bulunur.

Felsefe tarihine baktığımızda, çoğu filozof din dilinde referansı betimleyici çizgide ele almıştır; iman objesi değil, rasyonel bir ilke olarak ele aldıkları ve ilk muharrik, monadların monadı gibi farklı adlarla adlandırdıkları Tanrı'nın semantik bir anlamının olduğunu iddia etmiştir. Nitekim din felsefesi literatürü bunu kanıtlar niteliktedir. Filozofların din dilinde referansı betimleyici çizgide düşüncülerinin sebebi şudur: Tanrı kelimesi kullanıldığında, kişi zihninde belli bir nesneye referansta bulunamaz. Tanrı kelimesi katı belirtici olarak kullanılamaz.¹⁴⁹

Çağdaş din filozoflarından Jerome Gellmon'a göre filozofların Tanrının katı belirtici olamayacağı varsayımının iki sebebi vardır. Bu sebeplerden ilki şudur: Bazı filozoflar tanrının var olduğunu ve bu sebeple onun betimsel bir içeriğinin olduğunu varsaydı. İkinci sebep ise şudur: Filozofların Tanrıyı bilme tarzı Russell'cı epistemolojiden etkilenmiştir. Tanrı teriminin semantik bir anlamının olması gerektiğini söyleyen filozoflar şunu iddia ettiler: Konuşan, Tanrıyı algılamadığı için Tanrı katı belirtici olamaz.¹⁵⁰ Ancak bu iddia algılamayı duyumsal olarak ele aldığımızda geçerlidir. Nitekim çağdaş din filozofu William Alston ilahi varlığın duyumsal olmayan bir yolla algılanabileceğini iddia etmektedir.¹⁵¹

2.2.2. Nedensel Referans ve Din Dili

Bilindiği gibi nedensel referansa göre özel adın betimsel bir içeriği yoktur; özel adın göndergesi betimler yoluyla belirlenmez; aksine ilk adlandırmaya dayanan nedensel ve tarihsel bir zincir yoluyla belirlenir. Nedensel referans, göndergeyi belirleyen betimleri reddeder; başarılı bir referans göndergenin niteliklerinden bağımsızdır.

Nedensel referansın din diline etkisi nedir? Nedensel referansın, din dilinde referans problemine ilişkin sunduğu bazı imkânlar vardır. Betimleyici referans, tarihi

---

¹⁴⁸ Harris, a.g.e., s.71

¹⁴⁹ Jerome I. Gellman, “Naming and Naming God”, *Religious Studies*, Vol.29, No:2, 1993, s.214

¹⁵⁰ Gellman, a.g.m., s.214

¹⁵¹ William Alston, “Tanrı'nın Algılanması olarak Dini Tecrübe”, *Din Felsefesi Seçme Metinler*, Micheal Peterson, Williiam Hasker vd., (çev. Rahim Acar, Nebi Mehdiyev vd.), İstanbul, Küre Yayınları, 2013, s. 81

dinin temellerini sarsar. Ancak nedensel referans, dinin tarihi geçerliliğini sağlar.¹⁵² Nedensel referans bunu şu şekilde gerçekleştirir: Ona göre, bir özel adın göndergesini belirlemek için nedensel zincirin ilk halkası olan ilk adlandırmaya ulaşan tarih süreç gereklidir. Bu gereklilik, dinin tarihini vermesi açısından önemlidir. Din dilinde nedensel referansın dikkate alınması sadece din dili problemini çözmesi açısından değil, aynı zamanda dini hayat için de önemlidir.

Din dilinde kullanılan referans ifadelerinin göndermeleri nasıl belirlenir? Bu noktada en önemli problem, dini ifadelerin referansta bulunduğu objelerin empirik olarak algılanamamasıdır. Nedensel referansa göre ilk adlandırmada, göndergenin belirlenmesi gösterim (ostension) ile olur. Ancak burada algılamada söz konusudur. Bu durumda şu soru sorulmalıdır: İlk adlandırmada algılama olmaksızın bir özel ad katı belirtici olarak kullanılabilir mi? Bu soruya olumlu cevap vermek mümkündür. Nedensel referansa göre, geçmişte, gelecekte ve şuan adlandırılan obje algılanmadan sağlanabilir. Objeden ad koyucuya bir patika varsa ve ad koyucu bu patika vasıtası ile objeye referansta bulunuyorsa, referans başarılı olur.¹⁵³

Din dilinde referans patikası nasıl elde edilir? Dindar insan, ilahi varlıklar ilgili herhangi bir betime sahip olmadan onun adını öğrenir. Kendinden önce kurulmuş olan referans pratiğini kullanarak başarılı referansta bulunur. Bu durum katı belirtici olmanın sağladığı bir imkândır: Kurulmuş referans pratiğini kullanarak referansta bulunabilmek.¹⁵⁴ Yaşayan dinlerde ilahi varlıkların adları betimleyici çizgide kullanılmaz; betimle uyumlu olan nesneye referansta bulunmaz. Aksine katı belirtici olarak kullanılır. İlahi adları katı belirtici olarak vasıflandıran şey, verilen patika yoluyla belirli bir varlığı ayırma niyetiyle kullanılmasıdır.¹⁵⁵

Bu durumda şu soru karşımıza çıkar: İlahi varlığa giden referans patikası nasıl kurulur? Söz konusu patika ibadetler ve dini pratiklerle sağlanır. Mucizeler ve yaratılış buna örnek verilebilir. İnanan kişi mucizeyi deneyimler; ilahi varlık bu mucizenin müsebbibi olarak ayırt edilir. Diğer bir patika da yaratılış ile sağlanır. İnanan kişi, ilahi varlığı dünyayı yaratan kişi olarak ayırt edebilir.¹⁵⁶

---

¹⁵² Harris, a.g.e., s.73

¹⁵³ Gellman, a.g.m., s.205

¹⁵⁴ Gellman, a.g.m., s.211

¹⁵⁵ Gellman, a.g.m., s.209

¹⁵⁶ Gellman, a.g.m., s.216

Din dilinde referans problemini çözmek için nedensel referansı dikkate alan William Alston'a göre dindar insan ilahi varlığa referansta bulunmak için betimlere ihtiyaç duymaz. Dindar insan referansı, dini cemaatin tecrübeleri ile kuracaktır.¹⁵⁷ Buradan hareketle şöyle diyebiliriz: Tevrat'ın Yahova'sı, İncil'in Jesus Christ'ı ve Kur'an'ın Allah'ı ontolojik birey statüsündedir. Her biri özel addır; semantik bir anlama sahip değildir.¹⁵⁸

Bu noktada şu soru karşımıza çıkmaktadır: İlahi adların semantik bir anlamının olmamasının sonuçları nelerdir? Bu anlamda din felsefesinde kullanılan "Tanrı" kelimesinin kullanımı çelişkilidir. Tanrı kelimesinin dindar insanın zihninde bir göndergesi olmadığı için dini iletişimde kullanılamaz. Dinlerin iman objeleri kendine has nitelikleri olan birer şahıstır. Dinlerin iman objesi ve özel adı olan ilahi varlıklar tanrı gibi tümel bir kavramla ifade edilemez; niteliklerinden ve eylemlerinden bağımsız olarak genellik içerisinde düşünülemez. Bu anlamda din felsefesinde bütün dinlerin iman objesine referansta tanrıdan değil, kendini dini ritüeller sistemi içerisinde ben diye tanıtan ve özel adı olan inanç objelerinden bahsedebiliriz.¹⁵⁹

Bu durumda dini iman objelerinin lengüistik konumu nedir? İnanç objeleri yukarıda ifade ettiğimiz gibi birer özel addır; Allah, Kur'an'da nitelikleri belirtilen ilahi varlığa, Yahova, Tevrat'ta belirtilen ilahi varlığa, Jesus Christ ise İncil'de belirtilen ilahi varlığa referansta bulunur. Felsefe tarihine baktığımızda genellikle filozoflar, özel ad olan Allah, Yahova, Jesus Christ'ı ifade etmek için "Tanrı" terimini kullanmışlar; semantik bir anlamının olduğu varsaymışlardır.¹⁶⁰

Bu noktada şunu diyebiliriz: Quine'nin "çevirinin imkânsızlığı"¹⁶¹ ilkesi çerçevesinde din dilindeki ifadeler intersubjektiftir. Bir kültürün tasavvurlarının başka bir dile çevrilmesi, indirgeyiciliktir.¹⁶² Bu anlamda Kur'an'ın Allah'ını ait olduğu dini gelenekteki tasavvurları koruyarak başka bir dile çevirmek imkânsızdır; O'nu başka bir terimle ifade etmek imkânsızdır.

---

¹⁵⁷ William Alston, "Referring to God", *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol.24, No.3, 1998, s. 126

¹⁵⁸ Zeki Özcan, "Din Felsefesinin Felsefesi", *Geleneksel ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesine Dair Okumalar I*, (der. Recep Alpyağıl), İstanbul, İz Yayıncılık, 2014, s. 73

¹⁵⁹ Özcan, a.g.m., s. 73

¹⁶⁰ Gellman, a.g.m., s.214

¹⁶¹ Zeki Özcan, *Din Felsefesi I*, s. 151

¹⁶² Özcan, a.g.m., s..69

Bu durumda Türkçede kullandığımız Tanrı kelimesinin durumu nedir? Tanrı kelimesi genel bir terim midir? Yoksa belli bir göndergesi olan özel ad mıdır? Felsefe literatüründe Tanrı kelimesi hem dinlerin inanç objelerini hem de filozofların felsefi sitemlerinde genellikle mantıksal bir ilke olarak tasarladıkları ilk ilkeyi ifade etmek için kullanılan genel bir terimdir. Ancak kanaatimizce Türkçede kullanılan Tanrı kelimesi, Göktürklerin iman objesine referansta bulunan özel addır; her dinin iman objesini ve filozofların mantıksal ilkesini içeren genel bir terim değildir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi farklı niteliklere sahip, farklı dil, kültür ve geleneklere ait olan inanç objelerini tek bir terimle ifade etmek indirgemedir.

2.2.3. Söz Edimleri ve Din Dili

Söz edimlerinin de din dili açısından olası sonuçları vardır. Söz edimleri analizi ile birlikte yukarıda bahsettiğimiz din dili problemlerinden bahsedemeyiz. Sadece farklı dini söz edimlerinden bahsedebiliriz. Farklı durumlarda, çeşitli niyetlerle farklı kişiler tarafından sözcelerden bahsedebiliriz.¹⁶³

Din dilinin söz edimleri açısından analizi aslında dini ritüelleri kapsamaktadır. Dini tören ve ibadetlerde sözcelenen ifadeler doğruluk değeri ve kognitif içerik açısından değerlendirilemez. Nikâh esnasında “sizi karı koca ilan ediyorum”, oruç ibadetine başlarken “Oruç tutmaya niyet ettim” ifadeleri buna örnektir. Bu ifadeler, durumları betimlemez; anlamları empirik olaylara referansta bulunarak belirlenmez. Böyle ifadeler birer söz edimidir; dini ritüellerin kendisidir.¹⁶⁴

Dini ritüellerdeki söz edimlerine örnek olarak ad koyma törenini verebiliriz. Ad koyma töreninde, belirli bir zamanda, belirli bir durumda, özel bir otorite ile birlikte bir kişi dinleyicilere “Bu çocuğun adı Ahmet’tir” ifadesini kullanarak söz konusu çocuğun adını koyar.

Dini ifadeleri söz edimleri açısından değerlendirdiğimizde şunları söyleyebiliriz: Dini ifadeler, din dili çerçevesinde değerlendirilirken onları otantikliği korunmalıdır. Dini ifadelerin analizinde, bu ifadeleri kullanan kişilerin yönelimsel durumları dikkate

---

¹⁶³ Harris, a.g.e., s. 74

¹⁶⁴ Harris, a.g.e., s. 75

alınmalıdır. Bu ifadelerin mantıkçı pozitivistlerce ortaya konan doğrulanabilirlik kriterine dayalı analizi doğru değildir.¹⁶⁵

Söz edimleri açısından din dilindeki referans problemi incelendiğinde ise şunları söyleyebiliriz. Searle, referans edimini önerme ediminin bir çeşidi olarak ele alarak, referansın belirleme ilkesi ile olabileceğini söyler. Bu durumda başarılı referans, belirli bağlamda, konuşanın göndergeyi belirleme yönelimiyle ve dinleyenin söz konusu belirleme niyetini kavraması ile gerçekleşir. Searle'ün referans problemine dair bu yaklaşımı, din diline de olumlu katkılar sağlar. Bu anlamda din dilinde göndergenin belirlenememe ve dolayısıyla başarılı bir referansın olmaması, Searle'ün belirleme ilkesi çerçevesinde çözülebilir. Din dilinde kullanılan referans ifadelerinin göndergesi, inanan kişinin göndergeyi belirleme yönelimiyle belirlenir ve başarılı bir referans gerçekleşir.

2.3. Kur'an-ı Kerim'deki Allah, İlah, Rab Kelimelerinin Analizi

Dini inanç objeleri, özel adı ve ontolojik statüsü olan entitelerdir. Kur'an'ı Kerim'de belirtilen ilahi varlığın özel adı da Allah'tır. Bu anlamda Allah ile kurulan ilişkinin dil oyunları çerçevesinde olacağı kanısındayız. Ancak burada dil oyunları ile kastettiğimiz Kur'an'daki ifadeler ve onların kullanımlarıdır. Bu sebeple Allah adının Kur'an'daki kullanımlarının incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Ayrıca Kur'an'da diğer ilahi varlıkları belirtmek üzere ilah kelimesi de kullanılmaktadır. İlah kelimesi semantik bir anlama sahip midir? İlah kelimesinin Tanrı olarak çevrilmesi uygun mudur? Kur'an'daki dil oyunlarını dikkate alırsak ilah kelimesinin kaç türlü kullanımı vardır? Bu sorular çerçevesinde ilah kelimesini incelenmesinin de gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Kur'an'da Allah adından sonra Allah'a referansta bulunarak en çok kullanılan kelime Rab kelimesidir. Bu anlamda rab kelimesi semantik bir anlama sahip midir? Rab kelimesinin lengüistik konumun nedir? Özel ad olarak değerlendirilebilir mi? Bu sorular çerçevesinde de rab kelimesini incelemeyi uygun gördük.

---

¹⁶⁵ Abdülhan Ünlüsoy, *John Searle'ün Söz Edimleri Kuramının Din Felsefesine Olan Paradigmasal Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2015, s.136-137

2.3.1. Allah Kelimesinin Analizi

Kuran'ı Kerim teosentrik bir kitaptır; merkezinde Allah* kelimesi vardır. Dolayısıyla Allah kelimesi bütün semantik alanlarda etkilidir.¹⁶⁶ Bu nedenle K. Kerim'i anlamak için Allah kelimesinin kullanımını incelemek gereklidir.

Allah kelimesinin etimolojisi ile ilgili Arap dilbilimcileri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler şunlardır:

- 1) İlah kelimesinden türemiştir. Başına harf-i tarif gelmiş “el-ilah” şeklinde dilde yerini almıştır. Ancak daha sonra okuma kolaylığı amacıyla Allah şeklini almıştır.
- 2) Lahe-yelihu kökünden türemiştir. Lahe kökü sözlükte “ duyu algısının ötesinde olmak” anlamına gelmektedir. Lâh kelimesinin başına harf-i tağrif gelerek Allah kelimesi elde edilmiştir.
- 3) Aramice Elaha kökünden ya da el-Lat kelimesinden türemiştir.¹⁶⁷

Etimolojik tahlillerdeki problem şudur: Dilbilimciler etimolojiye, semantik, pragmatik ve tarihsel olgulardan daha fazla değer verdiler; morfolojik bağlantılardan semantik çıkarımlara vardılar.¹⁶⁸ Ancak kanaatimizce etimolojik olmayan ve pragmatikliği dikkate alan değerlendirmeler daha uygundur.

Kur'an Allah kelimesini kullandığında Araplar için bir yenilik söz konusu değildi. Çünkü Allah kelimesi Cahiliye döneminde de kullanılırdı.¹⁶⁹ Bu sebeple Allah kelimesinin Cahiliye dönemindeki kullanımını incelemek gerekir.

Cahiliye döneminde her kabilenin kendine ait ilahları bulunurdu; her kabile ilahını farklı şekilde adlandırırdu. Bununla birlikte cahiliye Arapları en yüce ulûhiyet için Allah kelimesini kullanırdı.¹⁷⁰

---

* Allah adı Kur'an'ı Kerimde 2697 kere geçmektedir. Bu sayı ile Allah adı Kur'an'da en fazla kullanılan kelime olmuştur. Ayrıca Allah'ın sıfatları ve fiilleri ile ilgili adları bu sayının dışındadır.

¹⁶⁶ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (çev. Süleyman Ateş), İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y., s.83

¹⁶⁷ Bekir Topaloğlu, “Allah” *DİA*, C.II., İstanbul, 1989, s. 471; Ayrıca Allah kelimesinin etimoloji ile ilgili diğer görüşler için Bknz: İbni Manzur, *Lisan'ul-Arap*, “İlah” maddesi, C.13, Beyrut, Dar'ul-Sadr, t.y., s.467-471

¹⁶⁸ Aziz Al-Azmeh, “Linguistic Observations on the Theonym Allah”, *In the Shadow of Arabic The Centrality of Language to Arabic Culture*, (ed. Bilal Orfali), Leiden Boston, Brill, 2011, s.268

¹⁶⁹ Gardet, L., “Allâh”, in: *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, (Ed. P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs), 28 May 2017 <http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_COM_0047>

¹⁷⁰ Şinasi Gündüz, “Cahiliye Dönemi Arap Putperestliği” *Cahiliye Araplarının İlahları*, (ed. M. Mahfuz Söylemez), Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2016, s. 38

Izutsu'ya göre Allah kelimesi esas anlamını Cahiliye dönemindeki kullanımıyla kazanmıştır. Bu anlam, Kur'an'ın Allah kelimesini kullanması ile İslam literatürüne girmiştir.¹⁷¹ Izutsu'ya göre, Allah kelimesinin Cahiliye döneminde kazandığı semantik unsurlar şunlardır. Allah dünyanın yaratıcısıdır; yeryüzünde yaşayan her canlıya hayat verir; yemin törenlerine başkanlık eder; Kâbe'nin Rabbidir; monoteizmin objesidir.¹⁷²

Ayrıca Allah kelimesi, Cahiliye döneminde Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından da kullanılmaktaydı. Bu durum Arapların Allah tasavvurunun kabilevi ilah anlayışının üstünde bir düzeye ulaşmasını sağlamıştır.

Kur'an, Allah kelimesini Cahiliye Araplarının kullandığına işaret eder. Bu konudaki ayetler şunlardır:

*"De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?", "Allah'tır" de. "Onu bırakıp, kendilerine bir fayda ve zararı olmayan dostlar mı edindiniz?" de. "Kör ile gören bir olur mu? Veya karanlıkla aydınlık bir midir?" de. Yoksa Allah'a, Allah gibi yaratması olan ortaklar buldular da, yaratmaları birbirine mi benzettiler? De ki: "Her şeyi yaratan Allah'tır. O, her şeye üstün gelen tek ilahdır.""*¹⁷³

*"And olsun ki onlara: "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi, ayı buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorarsan, şüphesiz "Allah'tır" derler. Öyleyse niçin döndürülüyorlar?"*¹⁷⁴

*"And olsun ki onlara: "Gökten su indirip onunla, ölümünden sonra yeri diriltten kimdir?" diye sorarsan, şüphesiz, "Allah'tır" derler. De ki: "Övülmek Allah içindir", fakat çoğu bunu akletmezler.""*¹⁷⁵

*"And olsun ki onlara: "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorsan, "Allah'tır" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur", ama çoğu bilmezler.""*¹⁷⁶

*"Eğer sen onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette: "Allah" derler. O halde nasıl haktan çevriliyorlar?"*¹⁷⁷

Kanaatimizce, Allah adının etimolojik ve morfolojik kökü ne olursa olsun, o, pragmatik ve sosyolengüistik açıdan incelenmelidir. Allah adının lengüistik konumu onun Kur'an'daki kullanımını dikkate alınarak belirlenmelidir.

¹⁷¹ Izutsu, a.g.e., s.110

¹⁷² Izutsu, a.g.e., s.115-116

¹⁷³ Rad 13/16

¹⁷⁴ Ankebut 29/61

¹⁷⁵ Ankebut 29/63

¹⁷⁶ Lokman 31/25

¹⁷⁷ Zührüf 43/87

Allah adının Kur'an-ı Kerim'deki kullanımını incelediğimizde Allah adı, Kur'an'da belirtilen ilahi varlığın özel adı olarak kullanılır. O'ndan başka herhangi bir varlık için kullanılmaz.¹⁷⁸ (Bknz Meryem 19/ 65) İslam ile birlikte Allah adı, Arapçada bir bireyi gösteren özel ad olarak yerini aldı.¹⁷⁹

Kur'an'ı Kerim'de Allah adının özel ad olarak kullanıldığı birkaç ayet şunlardır:

*“O, görüleni de görülmeyeni de bilen, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. O, acıyıcı olandır, acıyandır.”*¹⁸⁰

*“Allah bütün canlıları sudan yaratmıştır. Kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayakla yürür, kimi dört ayakla yürür. Allah dilediğini yaratır, Allah şüphesiz her şeye Kadir'dir.”*¹⁸¹

*“Allah'tan başka ilah yoktur, en güzel isimler O'nundur.”*¹⁸²

*“Allah'ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah affeder”*¹⁸³

*“Onları siz öldürmediniz fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmamıştın, fakat Allah atmıştı. Allah bunu, inananları güzel bir imtihana tabi tutmak için yapmıştı. Doğrusu O işitir ve bilir.”*¹⁸⁴

*“İşte Rabbiniz Allah bu! O'ndan başka ilâh yoktur; O, her şeyin yaratandır. O'na kulluk edin, O her şeye vekildir.”*¹⁸⁵

*“Dünya nimetini kim isterse, bilsin ki, dünyanın ve ahiretin nimeti Allah'ın katındadır. Allah işitir ve görür.”*¹⁸⁶

*“De ki: "Ey kitap ehli! Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?”*¹⁸⁷

*“Allah, gerçekte hükmeder. O'nu bırakıp da yalvardıkları putlar bir şeye hüküm veremez. Şüphesiz Allah işitir ve görür.”*¹⁸⁸

---

¹⁷⁸ Topaloğlu, a.g.m., s. 471

¹⁷⁹ Al-Azmeh, a.g.m., s.272

¹⁸⁰ Haşr 59/22

¹⁸¹ Nur 24/45

¹⁸² Taha 20/8

¹⁸³ Ali İmran 3/31

¹⁸⁴ Enfal 8/17

¹⁸⁵ En'am 6/102

¹⁸⁶ Nisa 4/134

¹⁸⁷ Ali İmran 3/98

¹⁸⁸ Mümin 40/20

“Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız, Allah ise müstağnidir, övülmeğe layık olandır.”¹⁸⁹

“O halde sakın Allah'in peygamberlerine olan vaadinden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah her şeye galiptir, intikam sahibidir”¹⁹⁰

2.3.2. İlah Kelimesinin Analizi

Kur'an'da Allah adının konumunu daha iyi belirleyebilmek için ilah kelimesini de incelememiz gerektiği kanaatindeyiz. İlah kelimesinin etimolojisi ile ilgili olarak üç farklı görüş vardır:

- 1) “ ibadet etmek, kulluk etmek” anlamlarına gelen ilâhet kökünden gelmektedir.
- 2) “hayret etmek, gönülden bağlanıp sığınmak” anlamındaki eleh kökünden türemiştir.
- 3) “duyu algısının ötesinde bulunmak” anlamındaki leyh kökünden türemiştir.¹⁹¹

Bu görüşler dikkate alındığında ilah kelimesi, “ ibadet edilen, yüceliği karşısında hayrete düşülen duyu algısının ötesinde varlık” demektir. Bu açıdan bakıldığında ilah kelimesi, tümel bir kavram, cins bir isimdir. Kanaatimizce ilah kelimesinin ibadet edilen varlık anlamına gelen genel bir terim olduğunu bir kanıtı da şudur: Cahiliye Araplarında her kabilenin kendi putu bulunmaktaydı. Bu putların her birinin özel adı vardır. Bunlardan en meşhurları Lat, Uzza, Menattır. Cahiliye Arapları bu putlardan genel olarak bahsederken ilah kelimesini kullanır.

İlah kelimesi çoğul haliyle birlikte Kur'an'da 147 yerde geçmektedir. İlah kelimesinin K. Kerim'deki kullanımını incelediğimizde şu sonuca vardık: Kur'an'da ilah kelimesinin farklı anlamlara gelecek şekilde üç farklı kullanımı vardır.

- I. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi ilahi varlıklar sınıfını edecek şekilde cins isim olarak kullanılmıştır. Buna örnek teşkil ettiğini düşündüğümüz ayetler şunlardır:

“O halde sakın Allah ile beraber baska ilaha kulluk edip yalvarma, yoksa azaba uğratanlardan olursun”¹⁹²

---

¹⁸⁹ Fatır 35/15

¹⁹⁰ İbrahim 14/47

¹⁹¹ Yusuf Şevki Yavuz, “İlah”, *DİA*, C.22, İstanbul, 2000, s. 64

¹⁹² Şura 26/213

"Firavun: "Benden başkasını ilâh tutarsan, ant olsun ki seni zindana kapatılmışlardan ederim" dedi".¹⁹³

"De ki: "Doğrusu ilahınızın tek bir ilah olduğu bana şüphesiz vahyolundu. Artık Müslüman olacak mısınız?"¹⁹⁴

"Kötü duygularını kendisine ilah edinen kimseyi gördün mü? Simdi ona sen mi vekil olacaksın?"¹⁹⁵

"İlahları, bir tek ilâh mi kılmış? Bu gerçekten şaşılacak bir şey, çok tuhaf!"¹⁹⁶

"Sizin ilahınız, ancak kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. Onun ilmi her şeyi kuşatmıştır."¹⁹⁷

"De ki: "Ben sadece bir uyarıcıyım. Gücü her şeye yeten tek Allah'tan başka ilah yoktur."¹⁹⁸

"(Resulüm!) De ki: "Düşündünüz mü hiç, eğer Allah üzerinizde geceyi ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirirse, Allah'tan başka size ışık getirecek ilah kimdir? Hâlâ işitmeyecek misiniz?"¹⁹⁹

"Bunun üzerine, onlar arasından kendilerine, "Allah'a kulluk edin; çünkü sizin O'ndan başka bir ilahınız yoktur. Hâlâ Allah'tan korkmaz mısınız?"²⁰⁰

"Allah ile birlikte başka bir ilâh edinme! Yoksa kınanmış ve yalnız başına bırakılmış olarak oturup kalırsın"²⁰¹

"Medyen halkına kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Şöyle dedi: "Ey milletim! Allah'a kulluk edin; O'ndan başka ilahınız yoktur. Ölçüyü tartıyı eksik tutmayın. Doğrusu ben sizi bolluk içinde görüyorum ve hakkınızda kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum"²⁰²

"Ant olsun ki Nuh'u elçi olarak kavmine gönderdik de dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin sizin O'ndan başka bir ilahınız yoktur. Doğrusu ben, üstünüze gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum."²⁰³

---

¹⁹³ Şura 26/29

¹⁹⁴ Enbiya 21/108

¹⁹⁵ Furkan 25/43

¹⁹⁶ Sad 38/5

¹⁹⁷ Taha 20/98

¹⁹⁸ Sad 38/65

¹⁹⁹ Kasas 28/71

²⁰⁰ Mu'minun 23/32

²⁰¹ İsrâ 17/22

²⁰² Hud 11/84

²⁰³ Araf 7/59

“İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir. Sakin Allah'la beraber başka bir ilâh uydurma. Aksi halde kötülenmiş ve Allah'-in rahmetinden uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.”²⁰⁴

“(Ey Muhammed!) Hevâ ve hevesini kendine ilâh edinen, Allah'ın kendi ilmi dâhilinde saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne perde çektiği kimseyi görüyor musun? Simdi onu Allah'tan başka kim hidayete erdirebilir? Hala düşünmez misiniz?”²⁰⁵

II. İlah kelimesi, cins ismin kaplamındaki birey için kullanılmaktadır. Bu kullanımında ilah kelimesi Allah dışındaki diğer ilahi varlıklara referansta bulunmuştur. Buna örnek teşkil ettiğini düşündüğümüz ayetler şunlardır:

“Onlar Allah ile birlikte başkasını ilâh edinenlerdir. Onlar yakında bileceklerdir.”²⁰⁶

“Musa: "Defol! Doğrusu artık hayatta, "Bana dokunmayın!" demenden başka yapacağın yoktur. Senin için asla kaçamayacağın bir ceza daha vardır. Durup üzerinde titrediğin tanrına bak, onu yakacağız, sonra denize döküleceğiz" dedi.”²⁰⁷

“Yoksa Allah'tan başka bir tanrıları mı vardır? Allah, onların ortak koşmalarından münezzehdir.”²⁰⁸

“O ki Allah'ın yanında başka ilâh edinmiştir. Haydi, ikiniz birlikte onu şiddetli azaba atın.”²⁰⁹

“İlahınız bir tek ilahtır. Bununla beraber ahirete inanmayanların kalpleri inkârcı, kendileri de böbürlenmiş kimselerdir.”²¹⁰

“Bunlar içinde kim "Ben, Allah'tan başka bir ilahım" derse, işte onu cehennemle cezalandırırız. Zulmedenlerin cezasını böyle veririz.”²¹¹

“(Onlar mi hayırlı) yoksa, önce yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi hem gökten, hem yerden rızıklandıran mi? Allah ile beraber başka bir ilâh mi var? De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, siz kesin delilinizi getirin haydi”²¹²

---

²⁰⁴ İsrâ 17/39

²⁰⁵ Casiye 45/23

²⁰⁶ Hicr 15/96

²⁰⁷ Taha 20/97

²⁰⁸ Tur 52/43

²⁰⁹ Kaf 50/26

²¹⁰ Nahl 16/22

²¹¹ Enbiya 21/29

²¹² Neml 27/64

*“Ad kavmine de kardeşleri Hud’u gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka bir ilahınız yoktur. Siz sadece iftira edip duruyorsunuz.”*²¹³

*“Yoksa darda kalana, kendisine yakardığı zaman karşılık veren, başındaki sıkıntıyı gideren ve sizi yeryüzünün sahipleri yapan mı? Allah'ın yanında başka bir ilah mı? Pek kıt düşünüyorsunuz.”*²¹⁴

III. İlah kelimesi üçüncü kullanımında Allah’a referansta bulunmaktadır. Buna örnek teşkil ettiğini düşündüğümüz ayetler şunlardır:

*“Firavun: "Ey Haman! Bana bir kule yap; belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Musa'nın İlahını görürüm. Doğrusu ben, onu yalancı sanıyorum" dedi. Firavun'a, kötü işi böylece güzel gösterildi ve doğru yoldan alıkondu. Firavun'un hilesi elbette boşa gidecekti.”*²¹⁵

*“Gökteki ilâh da yerdeki ilâh da O'dur. O hüküm ve hikmet sahibidir her şeyi bilir.”*²¹⁶

*“Her ümmet için, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanların üzerlerine O'nun adını anarak kurban kesmeyi meşru kıldık. Sizin ilahınız tek bir İlah'tır, O'na teslim olun. Allah anıldığı zaman kalpleri titreyen, başlarına gelene sabreden, namaz kılan, kendilerine verdiğimiz rızıktan sarf eden ve Allah'a gönül vermiş olan kimselere müjde et.”*²¹⁷

*“Onlara söyle: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana, tanrınızın tek bir İlah olduğu vahyolunuyor. Artık O'na yönelin, O'ndan bağışlanma dileyin; vay ortak koşanlara!”*²¹⁸

*“Kitap ehlinden zulmedenler bir yana, onlarla en güzel şekilde mücadele edin, şöyle deyin: "Bize indirilene de, size indirilene de inandık; bizim İlahımız da, sizin ilahınız da birdir, biz O'na teslim olmuşuzdur.”*²¹⁹

*“Firavun: "Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilâh tanımıyorum. Ey Hâmân, haydi benim için çamur üzerine ateş yak (ve tuğla imal et), bana bir kule yap ki, Musa'nın İlahına çıkayım; ama sanıyorum, o mutlaka yalan söyleyenlerdendir.”*²²⁰

---

²¹³ Hud 11/50

²¹⁴ Neml 27/62

²¹⁵ Mümin 40/37

²¹⁶ Zührüf 43/84

²¹⁷ Hac 22/34

²¹⁸ Fussilet 41/6

²¹⁹ Ankebut 29/46

²²⁰ Kasas 28/38

Bu ayette geçen ilk ilah kelimesi ikinci anlamda kullanılmıştır. İkinci ilah kelimesi ise Allah'a referansta bulunmuştur.

*"De ki: "Ben de sizin gibi ancak bir beşerim. Ne var ki, bana ilahınızın ancak bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Onun için her kim Rabbine kavuşmayı arzu ederse iyi amel islesin ve Rabbine yaptığı ibadete hiç kimseyi ortak etmesin."*²²¹

*"Yoksa Yakub can verirken sizler yanında mı idiniz? O, oğullarına: "Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?" diye sormuştu; Onlar da: "Senin Tanrına ve ataların İbrahim, İsmail, İshak'ın Tanrısı olan tek Tanrıya kulluk edeceğiz, bizler O'na teslim olmuşuzdur" demişlerdi."*²²²

*"Nihayet Sâmîrî onlara böğüren bir buzağı heykeli ortaya çıkardı. Bunun üzerine Sâmîrî ve adamları: "İşte sizin de, Musa'nın da İlahı budur, ama o unuttu" dediler."*²²³

2.3.3. Rabb Kelimesinin Analizi

Rab kelimesinin Arap dilinde farklı kullanımlarına ait anlamları şunlardır:

- 1) Terbiye etmek, yetiştirmek, geliştirmek
- 2) Toplamak, yığmak, hazırlamak,
- 3) Islah etmek, koruyup gözetmek
- 4) Üstünlük efendilik sözünü geçirmek
- 5) Malik olmak, sahip olmak²²⁴

Rab kelimesi K. Kerimde 962 yerde doğrudan Allah'a nispet edilerek kullanılmıştır. Bunun dışında beş yerde hükümler anlamında mısır meliki için kullanılmıştır. Ayrıca Allah'a nispet edilerek kullanımlarında ise yukarıda sayılan anlamlarda kullanılmıştır. Buna örnek teşkil ettiğini düşündüğümüz ayetler şunlardır:

*"Size gelen her nimet Allah'tandır. Sonra, bir sıkıntıya uğradığınızda yalnız O'na sığınırsınız. sıkıntılarınızı giderince de, içinizden bazıları kendilerine verdiğimizize nankörlük ederek Rablerine eş koşarlar. Geçinin bakalım, yakında öğreneceksiniz."*²²⁵

²²¹ Kehf 18/110

²²² Bakara 2/133

²²³ Taha 20/88

²²⁴ Ebu'l Ala Mevdudi, *Kur'a'a Göre Dört Terim*, (çev. İsmail Kaya, Osman Cilacı), İstanbul, Beyan Yayınları, 2014, s.32-34

²²⁵ Nahl 16/54

“De ki: "Allah her şeyin Rabbi iken O'ndan başka bir rab mi arayayım? Herkesin kazandığı kendisinedir, kimse başkasının yükünü taşımaz; sonunda dönüşünüz Rabbinizedir, ayrılığa düştüğünüz şeyleri size bildirecektir." ²²⁶

“"Ancak Allah dilerse onu başınıza getirir, siz O'nu aciz bırakamazsınız. Allah sizi azdırmak isterse, ben size öğüt vermek istesem de faydası olmaz. O, sizin Rabbinizdir, O'na döndürüleceksiniz" dedi"²²⁷

“Eğer inkar ederseniz bilin ki Allah sizden müstağnidir. Kullarının inkârından hoşnut olmaz. Eğer şükrederseniz sizden hoşnut olur. Hiçbir günahkâr diğerinin günahını yüklenmez. Sonunda dönüşünüz Rabbinizedir; yaptıklarınızı o zaman size haber verir; çünkü O, kalplerde olanı bilir.”²²⁸

“Onlar, Allah'tan başka bilginlerini ve rahiplerini de kendilerine Rab edindiler, Meryem oğlu Mesih'i de. Oysa onlar bir olan Allah'a ibadet etmekle menolunmuşlardı. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O, müşriklerin ortak koştuğu şeylerden de münezzehdir.”²²⁹

“De ki: "Ey Kitap ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na bir şeyi eş koşmamak, Allah'ı bırakıp birbirimizi rab olarak benimsememek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin". Eğer yüz çevirirlerse: "Bizim Müslüman olduğumuza şahit olun" deyin.”²³⁰

“Senin güç ve kuvvet sahibi Rabbin, onların yakıştırdıkları vasıflardan münezzeh ve yücedir.”²³¹

“O, göklerin, yerin ve aralarındakilerin Rabbidir, bütün doğuların da Rabbidir.”²³²

K. Kerimde ilahi isim olarak Allah kelimesinden sonra en çok kullanılan kelime Rab kelimesidir. Bütün ilahi sıfatları kapsadığı kabul edilen Allah adı, ulûhiyetin aşkın yönün temsil eder. Rab adı ise, âleme yönelik fiili tecellilerine işaret eder.²³³

Kanaatimizce Rab kelimesi betimsel bir içeriğe sahip olması dolayısı ile ilahi varlığın özel adı olarak kullanılamaz. Tıpkı ilah kelimesi gibi genel bir terimdir. Nitekim

---

²²⁶ En'am 6/164

²²⁷ Hud 11/34

²²⁸ Zümer 39/7

²²⁹ Tevbe 9/31

²³⁰ Ali İmran 3/64

²³¹ Saffat 37/180

²³² Saffat 37/5

²³³ Bekir Topaloğlu, "Rab", *DİA*, C.34, İstanbul, 2007, s.372

K.Kerim'de Mısır hükümdarı için kullanılması da bunun kanıtlar niteliktedir. Çünkü Allah adı gibi özel ad olsaydı, başka hiçbir varlık için kullanılmaması gerekirdir.

SONUÇ

Özdeşlik ifadelerinin kognitif içeriği ilgili olarak tartışılmaya başlanan referans problemi daha sonra tekil terim olan özel adların semantik anlamının olması ve göndergelerinin nasıl belirleneceği çerçevesinde ele alınmıştır. Referans problemini ilk olarak ele alan Frege, özdeşlik bağıntısının nesnelere sunum biçimleri arasında bir ilişki olduğunu vurgulayarak çözmeye çalışır. Russell ise özdeşlik bağıntısının en az bir tarafında belirli betimler olmasıyla kognitif bir değere sahip olabileceğini ileri sürmüştür. Frege'nin ve Russell'ın bu çerçevede geliştirdiği betimleyici referansın din dili açısından en önemli iddiası özel adların semantik anlamının olması, referansta buldukları nesnelere bu anlam vasıtasıyla belirlenmesidir.

Betimleyici referansın bu iddiası şu neticeyi içerir: Referans ediminde göndergenin belirlenmesi için, adlandırılan objenin algılanması gerekli değildir. Felsefe tarihi boyunca filozoflar din dilinde kullanılan Tanrı gibi referans ifadelerini betimleyici çizgide ele aldılar. Kanaatimce bunun sebebi, betimleyici referansın adlandırmada algılamayı gerekli görmeyişidir. Ayrıca betimleyici referansın özel adların semantik anlama sahip olduğu yönündeki iddiası, filozofların dini referans ifadelerinin tümel bir kavram ve genelleyici bir tarzda ele almalarına da imkân sağlamıştır. Ancak bu durum, filozofları indirgemeci bir yaklaşıma götürmüştür.

Bilindiği gibi referans problemi bağlamında ileri sürülen ikinci yaklaşım nedensel referanstır. Nedensel referansa göre, özel adlar semantik bir içeriği yoktur; bu sebeple referans ediminde gönderge nedensel zincir yoluyla sağlanır. Nedensel referans yaklaşımını ortaya koyan Kripke'ye göre, betimler kullanımları açısından iki kategoridir: Özel adın anlamını veren betimler, ilk adlandırmada özel adın göndergesini tespit eden betimler. Kanaatimce Kripke'nin bu ayrımının temelinde, Russell'cı betimleyici referansı çürütmek vardır. Çünkü Kripke betimlerin özel adın anlamı olamayacağını söylerken, referansta betim kullanımına sadece göndergeyi sabitlemek için izin verir.

Nedensel referansa göre özel adlar ve betimler farklı lengüistik kategorilere aittir; özel ad katı belirticidir; betimler ise katı olmayan belirticidir. Bu durumun birtakım

sonuçları vardır: Özel adlar bütün mümkün dünyalarda aynı nesneye referansta bulunur. Aksine betimler sadece niteliksel olarak uyumlu olduğu nesneye referansta bulunur.

Nedensel referansı din dili açısından incelediğimizde, onun din diline önemli olumlu etkileri olduğunu düşünmekteyiz. Bu neticeler şunlardır:

- 1) Öncelikle din dilinde referans probleminin en önemli noktasına çözüm getirir. Algılama olmadan referansın imkânını sağlar. Nitekim nedensel referansa göre kurulmuş referans zinciri kullanılarak başarılı bir referans edimi gerçekleştirilebilir.
- 2) Nedensel referansın sunduğu tarihsel ve nedensel zincir, dini hayatın geçerliliğini sağlar.
- 3) Dini referansın ibadetler ve dini ritüeller ile sağlanması, dini hayatın ve cemaatin önemi vurgular.

Searle'ün söz edimleri olarak referans görüşüne gelince Searle, kendi düşüncesini betimleyici referans ile nedensel referans arasında bir orta nokta olarak görür. Searle'e göre nedensel referans, skolastik düşüncenin özçülüğüne yol açar; betimleyici referans ise betimlerin özel adların anlamı olduğu konusunda yanılmaktadır. Ancak Searle bir betimin özel adın anlamını vermede ve göndergesini belirlemede yeterli olmadığını söyler; ancak bu edimlerin betimler topluluğu ile sağlanacağını ileri sürer. Bu noktada şunu diyebiliriz: Searle'ün "betimler topluluğu" ifadesi muğlaktır. Searle bu konu ile ilgili olarak sadece "yeterli miktarda betimler" ifadesini kullanır; ancak ayrıntılı bir açıklamasını vermez.

Din dilini söz edimleri çerçevesinde ele alırsak, din dilinin anlamı ve kognitif statüsü ile ilgili problemler ortadan kalkar. Zira söz edimleri açısından anlam empirik düzlemde belirlenmez. Dini referans ifadeleri aslında dini ritüellerdeki söz edimleri olarak ele alınmalıdır.

Gündelik dil filozoflarından Strawson ise özdeşlik ifadelerinin bilişsel içeriği olup olmaması temelinde özel adların referansı problemini kullanım çerçevesinde ele alır. Strawson'a göre bir ifadenin anlamı ve doğruluk değeri onun kullanımını belirleyen şartlardan bağımsız değildir; aynı ifade ya da cümle farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından sözcelendiğinde farklı nesnelere referansta bulunabilir ve dolayısı ile farklı doğruluk değerine sahip olabilir.

Strawson'ın kullanımı anlamın belirleyicisi olarak görmesinden hareketle dini referans ifadelerinin kullanımlarını inceledik. Din dilinin kullanımın kaynağı kutsal kitaplardır. Buradan hareketle Kur'an'da Allah adını, ilah ve rab kelimelerini inceledik. Bu incelemenin sonucunda şu sonuçlara vardık:

- 1) Allah adı, Kur'an'da belirtilen ilahi varlığa referansta bulunan özel addır; semantik bir anlamı yoktur.
- 2) Kur'an'da ilah kelimesinin üç kullanımı vardır. İlki, ilahi varlıklar sınıfını ifade eden tümel bir kavram olarak kullanılmıştır. Bu noktada şunu diyebiliriz: İlah kelimesinin bu kullanımında semantik bir anlamı vardır. İkinci olarak ilah kelimesi, ilahlar sınıfının bir üyesine referansta bulunmak için kullanılmıştır. Son olarak ilah kelimesi, Kur'an'da belirtilen ilahi varlığa, Allah'a referansta bulunmak için kullanılmıştır.
- 3) Rab kelimesinin Kur'an'daki kullanımını incelediğimizde şu kanaate vardık. Rab kelimesi, Allah'a referansta bulunan kullanımlarının olmasıyla birlikte betimleyici içeriğe sahip bir kavramdır.

KAYNAKÇA

- ACAR Rahim, “Dini Dil” *Din Felsefesi Seçme Metinler*, Micheal Peterson, Williiam Hasker vd., (çev. Rahim Acar, Nebi Mehdiyev vd.), İstanbul, Küre Yayınları, 2013.
- ALSTON William, “Referring to God”, *International Jurnal for Philosophy of Religion*, Vol.24, No.3, 1998, ss.113-128.
- ALSTON William, “Tanrı’nın Algılanması olarak Dini Tecrübe”, *Din Felsefesi Seçme Metinler*, Micheal Peterson, Williiam Hasker vd., (çev. Rahim Acar, Nebi Mehdiyev vd.), İstanbul, Küre Yayınları, 2013.
- ALTINÖRS Atakan, *Dil Felsefesi Tartışmaları: Platon’dan Chomsky’e*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2015.
- AYDIN Mehmet S., *Din Felsefesi*, 13.b, İzmir, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2012.
- AYER Alferd Jules, *Dil Doğruluk Mantık*, 3.b. İstanbul, Metis, 2010
- AZMEH Aziz, “Linguistic Observations on the Theonym Allah”, In the Shadow of Arabic The Centrality of Language to Arabic Culture, (ed. Bilal Orfali), Leiden Boston, Brill, 2011
- BACH Kent, “Speech Acts”, *Routledge Encyclopedia of Philosophy: Philosophy of Language*, Version.1, London, Routledge, 1998.
- BLACKSTONE William T., *Dinsel Bilgi Sorunu: Felsefi Çözümlemelerin Dinsel Bilgi Sorununa Etkileri*, (çev. Tuncay İmamoğlu), İstanbul, Ataç Yayınları, 2005.
- BYRNE Maire, *The Names of God in Judaism, Christianity and Islam: A Basis for Interfaith Dialogue*, New York, Continuum International Publishing Group, 2011.
- CARNAP Roudolf, “Metafiziği Dilin Mantıksal Analiziyle Aşma”, *Viyana Çevresi*, (çev. Zeki Özcan), Ankara, Birleşik Yayınları, t.y.
- CEVİZCİ Ahmet, *Metafiziğe Giriş*, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2001.

- CEVİZCİ Ahmet, “Söz Edimleri”, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 8. b, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2013, s. 1447-1448
- ÇİTİL A. Ayhan, *Matematik ve Metafizik; Kitap I: Sayı ve Nesne*, 1. Basım, İstanbul, Alfa, 2012.
- DELECAMPEGNE Christian, *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*, (çev: Devrim Çetinkasap), 4.b., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- DEREKO, A., “Locke’da ve Lock-Öncesi Dil Felsefesinde Nesne-Ad İlişkisi”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD)*, Sayı: 9, 2007, ss.97-120.
- EIMER Marga, MICHAELSON Eliot, “Reference”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2017, Spring , (ed.Edward N. Zalta) URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/reference/>>. Erişim Tarihi 19.04.17
- EVANS C. Stephen, ‘Din Dili Problemi’, (çev. Ferhat Akdemir), *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss.253-273.
- FREGE Gottlob, “Sense and Reference”, *The Philosophical Review*, Vol. 57, No. 3, 1948, ss. 209-230.
- Gardet, L., “Allāh”, in: *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, (Ed. P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs), http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_COM_0047 Erişim Tarihi 28.05.2017
- GELLMAN Jerome I., “Naming and Naming God”, *Religious Studies*, Vol.29, No:2, 1993, ss. 193-216.
- GİLSON Etienne, *Ortaçağ’da Felsefe*, (çev. Ayşe Meral), İstanbul, Kabalcı, 2003.
- GREEN, Mitchell, "Speech Acts", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/speech-acts/>>.
- GRÜNBERG Teo, *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2005.
- GÜNDÜZ Şinasi, “Cahiliye Dönemi Arap Putperestliği” *Cahiliye Araplarının İlahları*, (ed. M. Mahfuz Söylemez), Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2016

- HARRIS James F., “The Causal Theory of Reference and Religious Language”, *International Journal of Philosophy of Religion*, Vol. 29, No.2, 1991, ss. 75-86.
- HARRIS James F., *Analytic Philosophy of Religion*, London, Kluwer Academic Publishers, 2002.
- <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100438896> 27.12.16
- <http://www.philosophypages.com/dy/s.htm> 27.12.16
- HUGHES Christopher, *Kripke: Names, Necessity and Identity*, Oxford, Clarendon Press, 2004.
- IZUTSU Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (çev. Süleyman Ateş), İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y.
- İbni Manzur, *Lisan'ul-Arap*, “İlah”, C.13, Beyrut, Dar'ul-Sadr, t.y.,
- JONES W. T., *Ortaçağ Düşüncesi (Batı Felsefe Tarihi)*, cilt: II, (çev.: Hakkı Hünler), İstanbul, Pardigma Yayınları, 2006.
- KENNY Anthony, *Frege: An Introduction to the Founder of Modern Analytic Philosophy*, Massachusetts, Backwell Publishers, 2000.
- KOÇ Turan, *Din Dili*, 3. Baskı, İstanbul, 2012, İz Yayıncılık, s.15
- KRIPKE Saul, *Adlandırma ve Zorunluluk*, (çev. Berat Açıl), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- LEWIS David, *Counterfactuals*, Cambridge, Harvard University Press, 1973.
- MCGINN Colin, *Philosophy of Language*, Cambridge, MIT Press, 2015.
- MENDELSON Richard L., *The Philosophy of Gottlob Frege*, New York, Cambridge University Press, 2005
- MENZEL Christopher, “Possible Worlds”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2016 Edition, (ed. Edward N.Zalta), URL=<<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/possible-worlds/>>. Erişim tarihi 22.04.2017
- MEVDUDÎ Ebu'l Ala, *Kur'a'a Göre Dört Terim*, (çev. İsmail Kaya, Osman Cilacı), İstanbul, Beyan Yayınları, 2014.
- MİLL J. Stuart, *A System of Logic*, New York, Harper and Brathers, 1846.
- MORRIS Michael, *An Introduction to the Philosophy of Language*, New York, Cambridge University Press, 2007.

- NELSON Raymond John, *Naming and Reference: The Link of Word to Object*, New York, Routledge, 2003.
- ÖZCAN Zeki, “Din Felsefesinin Felsefesi”, *Geleneksel ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesine Dair Okumalar I*, (der. Recep Alpyağıl), İstanbul, İz Yayıncılık, 2014.
- ÖZCAN Zeki, *Dil Felsefesi I: Mantıkçı Paradigma*, İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2014.
- ÖZCAN Zeki, *Dil Felsefesi II: Gündelik Dil Paradigması*, İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2016.
- ÖZDEMİR Ömer Faruk, *William Alston'ın Din Dili Görüşü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- PLANTİNGA Alvin, *The Nature of Necessity*, New York, Oxford University Press, 2010.
- PLATON, *Kratylos*, (çev. Furkan Akderin), İstanbul, Say Yayınları, 2015.
- POYRAZ Hakan, "Adlandırmanın Doğası ve Adların Nesnesine Uygunluğu Ekseninde Doğalcılık-Uzlaşmacılık Tartışması", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7, 2004, ss. 226-241.
- PROUDFOOT Michael, LACEY A.R., *The Routledge Dictionary of Philosophy*, 4. Ed., New York, Routledge, 2010.
- RIZATEPE Harun, *Anglo-sakson Felsefe Bilgi Görüşleri*, Ankara, Ebabil Yayınları, 2006.
- ROSSİ Jean Gerard, *Analitik Felsefe*, (çev. Atakan Altınörs), İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2013.
- RUSSELL Bertrand, “Description”, *Meaning and Reference*, (ed. A.W. Moore), New York, Oxford University Press, 1993, ss.46-55.
- RUSSELL Bertrand, “On Denoting”, *Mind*, Vol. 14, No. 56, 1905, ss.479-493.
- RUSSELL Bertrand, *Anlam ve Doğruluk Üzerine*, (çev. Ezgi Ovat), Ankara, İtalik Yayınları, 2013.
- RUSSELL Bertrand, *Felsefe Sorunları*, (çev. Vehbi Hacıkadiroğlu), İstanbul, Say Yayınları, 2017.

- SALERNO Joseph, *Frege'ye Dair*, (çev. Ayhan Dereko), Ankara, Birleşik Yayınevi, 2011.
- SALMON Nathan U., *Reference and Essence*, Oxford, Basil Blackwell, 1982.
- Salva
- SEARLE John, "Proper Names", *Reading in the Philosophy of Language*, (ed. Peter Ludlow), London, The MIT Press, 1957.
- SEARLE John, *Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi*, (çev. R. Levent Aysever) Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.
- SHIELDS Christopher, "Ancient Philosophy of Language", *Routledge Encyclopedia of Philosophy: Philosophy of Language*, Version.1, London, Routledge, 1998.
- SPEAKS Jeff, Kripke's attack on descriptivism, 2005, <http://www3.nd.edu/~jspeaks/courses/mcgill/415/kripke-descriptivism.html#x1-90003.2> Erişim Tarihi 24.04.17
- STALNAKER Robert C., "Possible Worlds", *Noûs*, Vol. 10, No. 1, New Orleans, Louisiana, 1976, s. 65-75.
- STEVENS Graham, *The Theory of Description: Russell and The Philosophy of Language*, London, Palgrave Macmillan, 2011.
- STRAWSON P.F., "On Referring", *Reading in the Philosophy of Language*, (ed. Peter Ludlow), Cambridge, The MIT Press, 1997.
- TEXTOR Mark, RAMİ Dolf, "Proper names: Philosophical and Linguistic Perspectives", *Erkenntnis*, Volume 80, Supplement 2, 2015, ss.191–194.
- TOPALOĞLU Bekir, "Allah" DİA, C.II., İstanbul, 1989, s. 471
- TOPALOĞLU Bekir, "Rab", DİA, C.34, İstanbul, 2007, s.372
- ÜNLÜSOY Abdülhan, *John Searle'ün Söz Edimleri Kuramının Din Felsefesine Olan Paradigmasal Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2015.
- WESTEIN Howard, "Casual Theory of Proper Names", *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, 2.b, Robert Audi, Cambridge University Press, 1999.
- WİTTGENSTEİN Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, (çev. Oruç Aruoba), 7.b., İstanbul, Metis, 2013.

- WYNN Mark, “ Religious Language” *Companion Encyclopedia of Theology*, (ed. Peter Byrne, Leslie Houlden), New York, Routledge, 1995.
- YAVUZ Yusuf Şevki, “İlah”, *DİA*, C.22, İstanbul, 2000.
- ZEMACH Eddy M., “Singular Terms and Metaphysical Realizm”, *American Philosophical Quarterly*, Vol.23, Num.3, 1986, ss.299-306.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Merve YAVUZ
Tez Adı	Özel Adlar Teorileri Işığında Allah Adına Dair Bir İnceleme
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Zeki ÖZCAN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 10 .07. 2017

İmza :

